

ΑΝΕΚΔΟΤΟ ΓΑΛΛΙΚΟ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟ
 ΓΥΡΩ ΣΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΧΡΟΝΙΑ
 ΤΗΣ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΣ ΤΟΥ ΧΑΝΔΑΚΑ *

Ces troupes francoises destinées pour le secours de Candie ¹⁴⁸
 estoient composées de six mille hommes sous la conduite de
 Mr Le Duc de Noüaille avec deux mareschaux de camp Mr Col-
 bert, et Mr Bresse, le lendemain au soir ils commencerent leur
 desbarquement et l'acheverent en trois ou quatre jours sans per-
 te considerable bien que les ennemis ne cessoient de battre l'
 entrée aux ports, de leur canon, et tiroyoient continuellement
 des bombes dans le mosle Le capitaine General | avoit fait venir ^{148v}
 ces mesmes jours cinq à six cens chevaux sur lesquels on monte
 des gens choisis la pluspart vollontaires et presque tous fran-
 cois dont ces troupes de Mr de Noüaille estant toutes desbar-
 quées et estant desja resolu entre luy et le Duc de Beaufort
 grand admiral de la flotte de ne point attendre les galeres, parce
 que le cardinal Rospiphiosy estant arryvé commanderoit a tous,
 et ils ne luy vouloyent point defferer l' honneur ny ceder la gloi-
 re d' une sy haute | entreprise, ou les armes de leur Roy por- ¹⁴⁹
 toient le plus grand pois, pour cet effect Monsieur de Beaufort
 s' oblige de fournir deux mille hommes de ses troupes navalles

Αυτά τὰ Γαλλικά στρατεύματα πού προωρίζονταν γιά τήν βοήθεια τοῦ Χάνδακα ἀποτελοῦνταν ἀπό 6.000 ἄνδρες κάτω ἀπό τήν ἀρχηγία τοῦ Κου Δούκα τοῦ Νοαίγ καί δύο στραταρχῶν, τοῦ Κου Κολμπέρ καί τοῦ Κου Μπρέας. Τήν ἑπαύριο τὸ βράδυ ἀρχισαν τήν ἀποβίβασή τους καί τήν τελείωσαν σέ τρεῖς ἢ τέσσερις μέρες χωρίς ἀξιόλογες ἀπώλειες, παρ' ὅλο πὸν οἱ ἐχθροὶ δὲν ἔπασαν νὰ χτυποῦν μὲ τὸ πυροβολικό τους τὴνεῖσοδο τοῦ λιμανιοῦ, καί ἔρριχναν συνεχῶς ὀβίδες πάνω στὸ μῶλο. Ὁ Γεν. Καπετάνιος εἶχε φέρει αὐτὲς τὶς μέρες πεντακάσια ἢ ἑξακόσια ἄλογα καί σ' αὐτὰ ἀνέβασε ἐκλεκτοὺς ἄνδρες, τὸ πιὸ πολὺ ἐθελοντὲς καί σχεδὸν ὅλους γάλλους. Ἀφοῦ λοιπὸν ἀποβιβάστηκε ὅλος αὐτὸς ὁ στρατὸς τοῦ Κου ντὲ Νοαίγ καί ἀποφασίστηκε πιά ἀπ' αὐτὸν καί τὸν Δούκα τοῦ Μπωφόρ, ἀρχιναύαρχο τοῦ στόλου, νὰ μὴν περιμένουν τὶς γαλέρες, γιὰτὶ ὅταν θάρχόταν ὁ καρδινάλιος Ροσπιλιόζι θὰ τοὺς διοικοῦσε ὅλους καί δὲν ἤθελαν καθόλου νὰ τοῦ κάμουν αὐτὴ τὴν τιμὴ, οὔτε νὰ τοῦ παραχωρήσουν τὴ δόξα μιὰς τόσο σπουδαίας ἐπιχειρήσεως, ὅπου τὰ ὄπλα τοῦ Βασιλείου τους βάσταζαν τὸ μεγαλύτερο βάρος, γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ ὁ Κορ ντὲ Μπωφόρ ὑπόσχεται νὰ δώσει

*) Συνέχεια ἐκ τῆς σελίδος 130 τοῦ προηγουμένου τεύχους.

pour l'execution de leur dessein, et par ainsy compencer l'absence de celles quy se trouvoient embarquées sur les galeres, lesquels il fit desbarquer, et les y vouloit mener luy mesme, bien qu'il n'eust autre permission du Roy que de voir seulement la place, et soudain s'en retourner a sa flotte, mais quelques uns des siens | disoyent (apres sa disgrace) que partant de France il s'estoit ^{149v} proposé de faire quelque action genereuse et esclatante, ou perir a l' execution pour se remettre en credit aupres de sa Majeste, dont les bonnes graces ne rayonnoyent que sur luy depuis peu autant qu' auparavant, Le capitaine General se laisse persuader qu' il ne failoit point attendre les troupes embarquees, sur les galeres, mais que celles que ces generaux proposoyent suffiroyent s' en remettant a leur experience et cog(noissan)ce de telles affaires, mais je croy que quand mesme il se fust | porté ¹⁵⁰ contraire a leur sentiment il ne les en auroit pû esbranler, enfin la resolution fut prise entre eux de faire un grand effort sur l'attaque de la Sabionere ou ils jugoyent que les ennemis n'estoyent pas sy fort en monde ny en fortification qu' a St. André, et que l' assiette du terrain favorisoit dadvantage la sortie de leurs troupes, sans toutes fois communiquer la moindre chose de la maniere qu' ils vouloyoyent l' entreprendre a aucun autre des generaux quy commandoyent dans la place pas mesme a Mon-

2.000 άνδρες από τον ναυτικό στρατό του για την εκτέλεση των σχεδίων τους και έτσι να αντισταθμίσει την απουσία αυτών που βρίσκονταν πάνω στις γαλέρες. Αυτούς τους αποβίβασε και ήθελε να τους οδηγήσει ο ίδιος αν και δεν είχε άλλη εξουσιοδότηση από τον Βασιλέα παρά να δη το όχυρό και να γυρίσει άμέσως ύστερα στον στόλο του. Μά μερικοί από τους δικούς του έλεγαν (ύστερα από την κακοτυχία του) πώς αφήνοντας την Γαλλία είχε για σκοπό του να κάμει κάποια πράξη γενναία και λαμπρή ή να χαθή στην εκτέλεσή της, για να ξανακερδίσει την εμπιστοσύνη της Μεγαλειότητάς του που ή εύνοιά της δεν ακτινοβολούσε άπάνω του τον τελευταίο καιρό τόσο όσο στο παρελθόν. Ο Γενικός Καπετάνιος πείθεται πώς δεν έπρεπε να περιμένη καθόλου τον στρατό που βρισκόταν πάνω στις γαλέρες, μά πώς αυτός που έπρόσφεραν οι στρατηγοί θα έφτανε, γιατί βασιζόταν στην πείρα και την γνώση τους σε τέτοιες επιχειρήσεις. Άλλά πιστεύω πως κι' αν ακόμα ήταν αντίθετος προς το αίσθημά τους, δεν θα μπορούσε να τους κλονήσει. Τελικά πάθηκε άπ' αυτούς ή απόφαση να κάμουν μιá μεγάλη προσπάθεια για να ξεουδετερώσουν την έχθρική επίθεση στην Σαμπιονέρα, όπου έκριναν πώς οι έχθροι δεν ήταν τόσο δυνατοί ούτε σε άνδρες ούτε σε όχύρωση όπως στον Άγιο Άνδρέα, και ή διαμόρφωση του έδάφους θα εύνούσε περισσότερο την έξοδο του στρατού τους· κι' όλα αυτά χωρίς να άνακοινώσουν και τó παραμικρότερο για τον τρόπο που ήθελαν να την επιχειρήσουν σε κανένα άλλο ά.ι.ό τους στρατηγούς που διοικούσαν μέσα στο όχυρό, ούτε σ' αυτόν τον Κο ντε Σαιντ - Άντρέ Μονμπρέν, που

sieur de | St. André, Monbrun, quy y commandoit absolument ^{150v}
 apres le capitaine General (c' est a dire par les forces de la Re-
 publique) ce quy fut jugé de tous un trait de grand temeritté, et
 de peu de bon jugement, car le succes des affaires despend
 (apres l' arrest du ciel) de les savoir bien desliberer, de sorte qu'
 ils devroyent non seulement scavoir le jugement des Generaux
 quy avoyent commandés desja quelque temps a ces endroits ou
 ils desseignoyent leur entreprise mais aussy avoir assembles tous
 ceux | dont la longue experience les rendoit capables de leur ¹⁵¹
 donner les lumieres necessaires pour la faire bien reussir, quy
 despendoit en partie de la parfaite connoissance du terrain, car
 n' estant pas de mesme comme d' un champ de bataille qu' on
 peut descouvrir a son aise, il faudroit s' en imformer de ceux
 quy l' avoyoyent remarqué devant le siege, aussy l' on devroit
 avoir bien consideré le tempe qu' il failoit pour faire desfiler
 tant de monde pas des passages sy estroits que fort peu y pou-
 voyent marcher de front, de mesme scavoir leurs principalles
 batteries, car c' est la qu' il | faut attendre le plus considerable ^{151v}
 assement des troupes ennemies, quand elles n' ont pas le
 temps de nous repousser devant que d' y arriver, aussy l' on
 devroit faire comprendre a tout le monde, tant qu' il se pourroit,
 la maniere de faire la guerre des ennemis, affin qu' il n' en fut
 point surpris la voyant differante de la sienne, l' obmission de ses

διοικοῦσε ἀπόλυτα ὕστερα ἀπὸ τὸν Γενικὸ Καπετάνιο (δηλαδή μὲ τις δυνάμεις
 τῆς Δημοκρατίας). Αὐτὸ κρίθηκε ἀπ' ὅλους σὰν σημάδι μεγάλης παράλογης τόλ-
 μης καὶ ἀπερικοψείας, γιατί ἡ ἐπιτυχία τῶν ὑποθέσεων ἐξαρτᾶται (ἕστερα ἀπὸ
 τὴν ἀπόφαση τοῦ Θεοῦ) ἀπὸ τὸ νὰ ξέρεη κανεὶς πὼς ἔχουν καλὰ μελετηθῆ ἔτσι
 πὸ αὐτοὶ δὲν ἔπρεπε μόνον νὰ γνωρίζουν τις κρίσεις τῶν στρατηγῶν πὸ εἶχαν
 καὶ ὅλας διοικήσει λίγο καιρὸ σ' αὐτὰ τὰ μέρη ὅπου σχεδιάζαν τὴν ἐπιχειρήσή
 τους, μὰ καὶ νᾶχουν συγκεντρώσει ὅλους ἐκείνους πὸ ἡ μακριὰ τους πείρα τοὺς
 ἔχανε ἱκανοὺς νὰ τοὺς δώσουν τὰ ἀναγκαῖα φῶτα γιὰ νὰ τὴν κάμουν νὰ ἔχει
 μεγάλη ἐπιτυχία. Αὐτὸ ἐξαρτιόταν κοτὰ ἕνα μέρος ἀπὸ τὴν τέλεια γνώση τοῦ
 ἐδάφους, γιατί, ἐπειδὴ δὲν ἦταν τὸ ἴδιο μὲ ἕνα πεδίο μάχης πὸ τὸ ἀνιχνεύει κανεὶς
 μὲ τὴν ἀνέσή του, θὰ ἔπρεπε νὰ ζητήσουν πληροφορίες ἀπ' αὐτοὺς πὸ τὸ εἶχαν μελε-
 τήσει πρὶν τὴν πολιορκία. Ἀκόμα ἔπρεπε νὰ ὑπολογίσουν καλὰ τὸν χρόνον πὸ θὰ
 χρειαζόταν γιὰ νὰ περάσουν τόσο στρατὸ ἀπὸ περάσματα τόσο στενὰ πὸ σὲ πολὺ
 λίγους ἐπέτρεπαν νὰ βαδίζουν κατὰ μέτωπο· καὶ ἀκόμα θᾶπρεπε νὰ ξέρουν τις κυρι-
 ὄτερες πυροβολαρχίες τους, γιατί ἐκεῖ πρέπει νὰ περιμένῃ κανεὶς τὴν πιὸ σημαντι-
 κὴ συγκέντρωση τῶν ἐχθρῶν στρατευμάτων, ὅταν δὲν ἔχουν τὸν καιρὸ νὰ μᾶς
 ἀποκρούσουν πρὶν νὰ φτάσωμε ἐκεῖ. Ἀκόμη θᾶπρεπε νὰ δώσουν σ' ὅλο τὸ στρατὸ
 νὰ καταλάβῃ, ὅσο θὰ ἦταν δυνατὸν, τὸν τρόπο πὸ πολεμοῦσαν οἱ ἐχθροὶ γιὰ
 νὰ μὴν ξαφνιαστῆ καθόλου βλέποντάς τον διαφορετικὸ ἀπὸ τὸν δικὸ του. Ἡ

prevoyances avec d' autres, a fait commetre des grandes fautes aux troupes françoises, dont l' estonnement provint seulement d' avoir pris l' accidental feu d' un baril | de poudre pour une mine comme la suite informera ce quy ne fut pas arrivé s' ils avoyent veu jouer des mines auparavant quy non seulement font quelque bruit mais font trembler la terre bien loin d' alentour, il me semble qu' il ne seroit pas non plus inutile d' estre bien informé des trenchées et redoutes des ennemis dont la maniere estonneroit des gens quy n' en ont jamais veu qu' a l' ordinaire des Chrestiens, et sur la connoissance de ces choses et beaucoup d' autres qu' ils avroient pû prendre de plusieurs officiers quy | avoyent veu tout le siege, et cognoissoient bien le pays d' allentour de la place devant qu' il y fut mis, ils devroyent avoir establis leurs desseins et despartis leurs ordres, quelques uns peuvent objecter qu' ayans consultés avec le Capitaine General c' estoit autant que s' ils l' avoyent fait avec tous les autres, parce que luy estant le principal de tous, il estoit comme le centre du cercle par ou toutes les lignes passent, en un mot devroit scavoit autant que tous, mais cette objection sera rejehtë quand on considerera l' establisement de la milice Venetienne | la quelle pour les commandemens ordinaires, releve absolument du General des Armes de la Republique quy est tousiours estranger bien qu' il ne peut entreprendre quelque dessein conside-

παράλειψη τῶν μέτρων αὐτῶν μαζὺ μὲ ἄλλων ἔκαμε νὰ πέσουν σὲ μεγάλα λάθη τὰ Γαλλικὰ στρατεύματα ποὺ θορυβήθηκαν μόνο ἐπειδὴ πῆραν τὴν τυχαία ἀνατίναξη ἐνὸς βαρελιοῦ μὲ μπαροῦτι γιὰ ἀνατίναξη ὑπόνομου, ὅπως θὰ πληροφορήση ἡ συνέχεια. Αὐτὸ δὲν θὰ συνέβαινε ἂν εἶχαν διὴ πρὶν νὰ ἀνατινάσσονται ὑπόνομοι, ποὺ δὲν κάνουν μόνο κάποιο θόρυβο, μὰ κάνουν τὴ γῆ νὰ τρέμη πολὺ μακριὰ τριγύρω. Μοῦ φαίνεται πὼς δὲν θάταν ἐπίσης ἄσκοπο νὰ ἔχουν πληροφορηθῆ καλὰ γιὰ τὰ χαρακώματα καὶ τὰ καταφύγια τῶν ἐχθρῶν, ποὺ τὸ εἶδος τους θὰ ξάφνιαζε ἀνθρώπους ποὺ δὲν εἶχαν ποτὲ διὴ παρὰ τὰ συνειθισμένα τῶν Χριστιανῶν. Καὶ ἀπάνω στὴν καλὴ γνώση τῶν πραγμάτων αὐτῶν καὶ πολλῶν ἄλλων ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ μάθουν ἀπὸ πολλοὺς ἄξιωματικούς ποὺ εἶχαν διὴ ὅλη τὴν πολιορκία καὶ ἤξεραν καλὰ τὸ ἔδαφος τριγύρω ἀπὸ τὸ ὄχυρὸ προτοῦ αὐτὴ ἀρχίσει, θὰ ἔπρεπε νὰ στηρίξουν τὰ σχέδιά τους καὶ νὰ δώσουν τίς διαταγές τους. Μερικοὶ μποροῦν νὰ προβάλουν πὼς ἀφοῦ συσκέφθηκαν μὲ τὸν Γενικὸ Καπετάνιο ἦταν σὰ νὰ εἶχαν κάμει τὸ ἴδιο μὲ ὅλους τοὺς ἄλλους, γιὰτὶ ἀφοῦ ἐκεῖνος ἦταν ὁ κυριώτερος ἀπ' ὅλους ἦταν ὅπως τὸ κέντρο τοῦ κύκλου ἀπὸ ὅπου περνοῦν ὅλες οἱ γραμμές· μὲ μιὰ λέξη θάπρεπε νὰ ξέρει τὸσα, ὅσα ὄλοι. Μὰ αὐτὸ τὸ ἐπιχείρημα θὰ πέση ὅταν λάβῃ κανεὶς ὑπ' ὄψει τοῦ τὴν ὀργάνωση τοῦ Ἑνετικοῦ στρατοῦ, ποὺ ὅσο ἀφορᾷ τίς συνειθισμένες διαταγές ἐξαργάται ἀπόλυτα ἀπὸ τὸν ἀρχιστράτηγο τῆς Δημοκρατίας ποὺ εἶναι πάντοτε ξένος, ἂν καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἀναλάβῃ κάποιο σπουδαῖο σχέδιο παρὰ

rable que par l'authoritté et approbation du Capitaine General
 ou du noble Commandant en son absance, c'est a dire aux pla-
 ces qu' ils ne fient jamais aux seuls estrangers, comme il est dit
 dessus, mais en campagne le General de leurs armes ne recon-
 noit personne de sorte que les Capitaines Generaux sont d'ordi-
 naire fort ignorans aux affaires | des armées de terre, et s' en ^{153v}
 remettent tous aux Generaux estrangers, il est donc constant que
 Monsieur de Nouailles ne scauroit estre excuse de s' estre lais-
 sé preoccuper d' une jalousie quy luy persuadoit qu' il ne falloit
 point s' arrester a l' advis de Mr de St André, et des autres,
 estant chose impossible que le plus grand capitaine quy ait ja-
 mais esté puisse agir sans intelligense non plus qu' un pilotte
 peut naviger en pleine mer sans boussole, mais il semble qu' il
 est fatal aux Chretiens de ne point | se prevaloir de l' exemple ¹⁵⁴
 de leurs predecesseurs, dont ces barbares ont emportes innume-
 rables victoires par les divisions que l'emulation et l' ambition
 a tousiours engendres entre leurs chefs, et toutes ces troupes
 estant desbarquées et logées en des tentes qu' on avoit fait dres-
 ser aux endroits les plus seins et exempts d' enterrement, apres
 trois jours de raffraichissement ordre donné et disposition faite
 de tout ce que les generaux jugoient a propos, ils se rengent le
 soir fort tard (le treiziesme du mois de juin) dans le fossé au |

μέ τὸ κῆρος κοί τῆ συγκατάθεση τοῦ Γενικοῦ Καπετάνιου ἢ τοῦ εὐγενῆ ποῦ τὸν
 ἀναπληρώνει. Αὐτὸ βέβαια ἰσχύει στὰ ὄχυρά ποῦ δὲν ἐμπιστεύονται σὲ ξένους
 μόνο, ὅπως εἰπώθηκε παραπάνω· μὰ σὲ ἐκστρατεία, ὁ Ἀρχιστράτηγός τους δὲν
 ἀναγνωρίζει κανένα, ἔτσι ποῦ κατάντησε οἱ Γενικοὶ Καπετάνιοι νᾶναι τὸ πιὸ
 πολὺ ἀμαθεῖς στὶς στρατιωτικὲς ὑποθέσεις, ξηρᾶς, ποῦ τίς ἀναθέτουν ὅλες σὲ
 ξένους στρατηγούς. Εἶναι λοιπὸν σίγουρο πὼς ὁ Κορ ντὲ Νοάιγ δὲν θὰ μπο-
 ροῦσε νὰ συγχωρεθῆ ποῦ ἄφησε τὸν ἑαυτό του νὰ κυριευθῆ ἀπὸ μιὰ ζήλεια ποῦ
 τὸν ἔπεισε πὼς δὲν ἔπρεπε νὰ ἐξαρτηθῆ καθόλου ἀπὸ τὴ γνώμη τοῦ Κορ ντὲ
 Σαιντ,- Ἀντρέ καὶ ἄλλων. Γιατὶ θάταν πράγμα ἀδύνατο, καὶ γιὰ τὸν μεγαλύ-
 τερο στρατηγὸ ποῦ θὰ μπορούσε νὰ βρεθῆ ποτὲ, νὰ ἐνεργήσῃ χωρὶς προηγου-
 μενὴ συνεννόηση, ὅπως δὲν θὰ μπορούσε ἓνας πιλότος νὰ ταξιδεύῃ σὲ ἀνοιχτὴ
 θάλασσα χωρὶς πυξίδα. Μὰ φαίνεται πὼς εἶναι μοιραῖο γιὰ τοὺς Χριστιανοὺς
 νὰ μὴν τοὺς γίνεταί μάθημα τὸ παράδειγμα τῶν προκατόχων τους, ποῦ οἱ βάρ-
 βαροι αὐτοὶ τοὺς κέρδισαν ἀναρίθμητες νίκες ἐξ αἰτίας τῶν διαίρεσεων ποῦ ἡ
 ἀντιζηλία καὶ ἡ φιλοδοξία ἐγέννησαν πάντα ἀνάμεσα στοὺς ἀρχηγούς τους.

Ἐποῦ λοιπὸν ὅλα αὐτὰ τὰ στρατεύματα ἀποβιβάστηκαν καὶ ἐγκαταστάθη-
 καν σὲ σκηνές ποῦ εἶχαν τοποθετήσῃ στὰ πιὸ ὑγιεινὰ καὶ χωρὶς τάφους μέρη,
 ὕστερα ἀπὸ τρεῖς μέρες ἀνάπαυση, σὰ δόθηκε ἡ διαταγὴ καὶ προετοιμάστηκαν
 ὅλα αὐτὰ ποῦ οἱ στρατηγοὶ ἔκριναν ἀναγκαῖα, παρατάσσονται πολὺ ἀργὰ τὸ
 βράδυ (στὶς 13 τοῦ Ἰουνίου) μέσα στὴν τάφο, πάνω ἀπὸ ἓνα ὄχυρωμα «στέμ-

dessus d' un ouvrage a couronne appelle Grand Fort, quy est a 154v
 une petite portée de mousquet du bastion de Sabionere, et quy
 le deffendoyent sy bien que l' ennemy n' osoit s' y attacher de
 ce costes la) ou un pere leur donna une absolution generale de
 la part du Saint Pere, quy n' augmenta en rien le courage des
 soldats et fut desaprouvé de plusieurs, car il ne faut jamais faire
 apprehender rien de funeste en tels rencontres aux esprits com-
 muns que peu de chose esbranle, et | rend irresolus, le Capitaine 155
 General vouloit faire un destachement de tous les regimens al-
 lemands pour sortir avec eux, et leur donner des officiers quy
 cognoissoyent bien le terrain dehors, et tout ce qu' ils pourroyent
 rencontrer d' obstacle, mais le Duc de Noüaille n' en voulust
 point, l' on tient que la raison estoit que les francois ne vou-
 loyent point souffrir que les autres partageassent a la gloire de
 cette action, mais apres la retraite le Duc pretendoit qu' il sca-
 voit bien (quoy que le Capitaine General s' y offrit) qu' il ne
 pourroit faire aucun | destachement considerable et laisser la 155v
 ville en mesme temps assurée, mais on scavoit bien qu' il y en
 avoit fait de sept a huit cens hommes, et qu' un peu de gens
 accoustumes aux ennemis de longue main, et dont une bonne par-
 tie estoit des officiers, (les regimens de Candie estant fort foibles
 en comuns soldats) lesquels ils scavoient tous les avantages du

μα», γνωστό με τὸ ὄνομα Μεγάλο Φρούριο. Αὐτὸ βρίσκεται σὲ μικρὴ ἀπόσταση
 βοῴης μουσκέτου ἀπὸ τὸν προμαχώνα τῆς Σαμπιονέρας πού τὸ προστατεύει τόσο
 καλά, ἔτσι πού ὁ ἐχθρὸς δὲν τολμοῦσε νὰ ἀγκιστρωθῆ ἀπ' αὐτὴν ἐκεῖ τὴν πλευ-
 ρά. Ἐκεῖ ἕνας παπᾶς τοὺς ἔδωσε γενικὴ ἄφεση ἁμαρτιῶν ἀπὸ μέρους τοῦ Ἁ-
 γίου Πατέρα, πράγμα πού δὲν μεγάλωσε καθόλου τὸ θάρρος τῶν στρατιωτῶν
 καὶ ἀποδοκιμάστηκε ἀπὸ πολλοὺς. Γιατί δὲν πρέπει κανεὶς ποτὲ σὲ τέτοιες συγ-
 κρούσεις νὰ βάζη τὸν φόβο γιὰ κάτι πένθιμο στὰ κοινὰ πνεύματα πού τὸ πα-
 ραμικρότερο τὰ κλονίζει καὶ τὰ κάνει ἀναποφάσιστα. Ὁ Γενικὸς Καπετάνιος
 ἤθελε νὰ ὀργανώσῃ ἕνα ἀπόσπασμα ἀπ' ὅλα τὰ γερμανικὰ συντάγματα γιὰ νὰ
 κάμῃ ἔξοδο μαζύ τους καὶ νὰ τοὺς δώσῃ ἀξιωματικούς πού ἐγνώριζαν καλά
 τὸ ἔδαφος ἔξω καὶ ὅλα τὰ ἐμπόδια πού θὰ μπορούσαν νὰ συναντήσουν, ἀλλὰ
 ὁ Δούκας τοῦ Νοαίγ δὲν τὸ ἤθελε μὲ κανένα τρόπο. Λένε πὼς ὁ λόγος ἦταν
 ὅτι οἱ Γάλλοι δὲν ἤθελαν καθόλου ν' ἀνεχθοῦν νὰ μοιραστοῦν οἱ ἄλλοι τὴ δό-
 ξα τῆς ἐπιχειρήσεως αὐτῆς. Μὰ ὕστερα ἀπὸ τὴν ὀπισθοχώρηση ὁ Δούκας ἰσχυ-
 ριζόταν πὼς ἤξερε καλά ὅτι ἂν καὶ ὁ Γενικὸς Καπετάνιος εἶχε προσφερθῆ,
 ὁμοῦ δὲν θὰ μπορούσε νὰ σχηματίσῃ κανένα σημαντικὸ ἀπόσπασμα καὶ νὰ
 μείνῃ σύγχρονα ἢ πόλῃ προστατευμένη. Ὅμως ἤξερε κανεὶς καλά πὼς θὰ μπο-
 ροῦσε νὰ τὸ κάμῃ μὲ 700—800 ἀνθρώπους καὶ μὲ λίγους ἀνδρες συνειθισμέ-
 νους στοὺς ἐχθροὺς ἀπὸ πολὺ καιρὸ πού ἕνα μεγάλο μέρος τους θὰ ἦταν ἀξιω-
 ματικοὶ (γιατί τὰ συντάγματα τοῦ Χάνδακα ἦταν πολὺ ἀδύνατα σὲ ἀπλοὺς στρα-

terrain, et de quel coste les ennemis les pourroyent venir attaquer, et par ou eux mesmes les pourroient le mieux pousser leur pointe de sorte qu' aucun accident pour ainsy dire ne les pourroit surprendre, parce | qu' ils s' attendroyent a tous je dis qu' 156
 une poignée de telles gens sortans les premiers pourroyent servir beaucoup pour rasseurer le courage des gens, lesquels (bien que vaillans d' eux mesmes) ignoroient ces choses fort necessaires pour bien reussir a des entreprises semblables, mais je confesse qu' il seroit mal aisé de persuader aux françois (piques d' honneur) de ceder le premier fil du combat a d' autres, estant tousiours estimé le plus honorable, neantmoins je croy qu' estant proposé par leur generaux et austres officiers, et remonstrée que ce n' estoit pas la | vaillance, mais le continuel exercise, quy 156v
 donnoit cet advantage aux vieux soldats de la place sur eux, et enfin que c' estoit pour leur servir de guides, et monstret le chemin seulement qu' il s' en trouveroit tousiours des esprits raisonnables quy s' accomoderoyent a la volonté de leurs chefs, outre qu' on est d' ordinairement bien aise venant dans un pays estrange, contre un ennemy quy leur est incognu de voir ceux quy sont pratiques de tous les deux luy monstret des bons exemples, le nombre de ses troupes francoises destinées pour | la sortie faisoit a 157
 peu pres huit mille hommes, six mille de Monsieur de Nouaille

τιώτες) αυτοί θα ἤξεραν ὅλα τὰ πλεονεκτήματα πού παρουσίαζε τὸ ἔδαφος, καὶ ἀπὸ ποιοῦ μέρους θὰ μπορούσαν οἱ ἐχθροὶ νὰ τοὺς ἐπιτεθοῦν καὶ ἀπὸ πού οἱ ἴδιοι θὰ μπορούσαν καλύτερα νὰ προωθήσουν τὴν αἰχμὴ τῆς ἐξόδου, ἔτσι πού νὰ μὴν μπορῆ νὰ τοὺς καταπλήξῃ, ὥς τὸ ποῦμε ἔτσι, κανένα ἀτύχημα, γιατί θὰ ἦταν σὲ ὅλα προετοιμασμένοι. Λέω πὼς καὶ μιὰ φούχτα τέτοιων ἀνδρῶν πού θὰ ἔβγαιναν πρῶτοι θὰ μπορούσαν νὰ χρησιμέψουν πολὺ γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὸ θάρος τῶν στρατιωτῶν, πού (ἂν καὶ γενναῖοι οἱ ἴδιοι) ἀγνοοῦσαν αὐτὰ τὰ πράγματα τὰ πολὺ ἀναγκαῖα γιὰ νὰ ἐπιτύχουν σὲ παρόμοιες ἐπιχειρήσεις. Μὰ ὁμολογῶ πὼς θάταν δύσκολο νὰ πείσῃ κανεὶς τοὺς Γάλλους—πού τὸ φιλότιμο τοὺς κεντοῦσε—νὰ παραχωρήσουν σὲ ἄλλους τὴν πρώτη σειρά τῆς μάχης, πού θεωρεῖται πάντα ἢ πιὸ τιμητικὴ. Ὅμως νομίζω πὼς ἂν τὸ ἐπρότειναν οἱ στρατηγοὶ τους καὶ ἄλλοι ἀξιωματικοὶ καὶ ἂν τοὺς ἔδειχναν πὼς δὲν ἦταν ἡ γενναιότητα μὰ ἡ ἐξακολουθητικὴ ἄσκησις πού ἔδινε τὴν ὑπεροχὴ αὐτὴ ἀπέναντί τους στοὺς παλιοὺς στρατιῶτες τοῦ Χάνδακα, καὶ τέλος πὼς αὐτὸ γινόταν γιὰ νὰ τοὺς χρησιμέψουν γιὰ ὁδηγοὶ καὶ νὰ τοὺς δείξουν μόνο τὸν δρόμο, θὰ βρισκόνταν πάντα λογικὰ πνεύματα πού θὰ συμμορφώνονταν μὲ τὴν θέληση τῶν ἀρχηγῶν τους· ὥς ἀφήσουμε πὼς συνήθως αἰσθάνεται κανεὶς ἀνακούφιση σάν ἐρχεται σὲ μιὰ χώρα ξένη, ἐναντίον ἐχθροῦ πού τοῦ εἶναι ἄγνωστος, νὰ βλέπῃ ἐκείνους πού ἔχουν πείρα καὶ στὰ δυὸ νὰ τοὺς δίνουν τὸ καλὸ παράδειγμα. Ὁ ἀριθμὸς τῶν Γαλλικῶν αὐτῶν στρατευμάτων πού προωρίζονταν γιὰ τὴν ἐξοδο ἔφτανε περίπου τοὺς 8.000 ἄνδρες, (6.000 τοῦ Κου νιέ Νοά'ιγ καὶ οἱ ὑπό-

et le reste de Beaufort or l'ordre estant donné ils commencent un peu devant jour a desfiler, les passages estoient sy estroits qu' ils ne pouvoient marcher que fort peu de front, et les borde des fossés sy inegalles qu' il falloit estre bien avant dans la campagne devant qu' on eut pu former aucun ordre de bataille, sy leurs generaux les vouloyent faire combattre par des pettites troupes ou plotons a cause du desavantage du terrain pour un ordre plus fort, ou qu' ils voulussent nonobstant la difficulté de | l' assiette en faire combattre une bonne partie toute a la fois, je ne scay pas mais il est certain que les premiers quy estoient de la Cavallerie, ne rencontrant aucune resistance considerable, se sont d' abord eslargis dans la campagne poussans quelque peu de gens dispersés qu' ils y rencontrerent, jusqu a une petite batterie de deux ou trois pieces de canon quy battoient a ces endroits les dehors, Lesquels furent suivis de quelques plottons d' infanterie selon que la difficulté du deffiler leur permettoit de sortir, mais un malheureux accident aussy peu preveu | qu' attendu, les fit soudain retrousser chemin, presque sans avoir veu les ennemis, lesquels ne faisoyent encor que prandre l' allarme, c' est que les premiers s' estant saisis d' un terrain fort comme d' une vielle redoute abandonnée des Turcs, prirent poste, ou par mesgarde leur munition prit feu que les troupes suivantes, parmy l' obscurité (quy les empechoit de discerner de

λοιποι του Μπωφόρ). "Αφού λοιπόν δόθηκε η διαταγή άρχισαν να περνούν τις διαβάσεις που ήταν τόσο στενές ώστε δεν μπορούσαν να βαδίζουν παρά πολύ λίγοι κατά μέτωπο, και οι άκρες των τάφρων ήταν τόσο άνώμαλες που έπρεπε να προχωρήσουν αρκετά έξω πριν μπορέσουν να σχηματίσουν οποιαδήποτε διάταξη μάχης. "Αν οι στρατηγοί τους ήθελαν να τουςβάλουν να πολεμήσουν σε μικρές ομάδες ή αποσπάσματα έξαιτίας της άκαταλληλότητας του εδάφους για έναν σχηματισμό πού δυνατό, ή αν ήθελαν, παραβλέποντας την δυσκολία της τοποθεσίας, να κάμουν να πολεμήση ένα μεγάλο μέρος συγχρόνως, αυτό δεν τώ ξέρω. Μά είναι βέβαιο πώς οι πρώτοι, πού ήταν τού ίππικου, μη συναντώντας καμμιά σπουδαία αντίσταση, απομακρύνθηκαν άμέσως σε άνοιχτά, σπρώχνοντας μερικώς στρατιώτες πού συναντούσαν σκορπισμένους εκεί, ως μία μικρή πυροβολαρχία από δυό ή τρία κανόνια πού χτυπούσαν τά έξωτερικά σ' αυτά τά μέρη. Αυτούς άκολούθησαν μερικά αποσπάσματα πεζικου, όσα ή δυσκολία της διαβάσεως τούς επέτρεψε να βγουν. Μά ένα άτυχο γεγονός, πού τόσο λίγο τώ προέβλεπαν όσο και τώ περίμεναν, τούς έκαμε ξαφνικά να ξαναγυρίσουν πίσω, χωρίς να έχουν σχεδόν δη τούς έχθρους πού βρίσκονταν άκμα σε συναγεμιά. Δηλαδή, αφού οι πρώτοι κατέλαβαν μία ισχυρή περιοχή, ένα παλιό καταφύγιο πού οι Τούρκοι είχαν έγκαταλείψει, πήραν θέσεις' εκεί από άπροσεξία τά πολεμοφόδια τους πήραν φωτιά, πού οι στρατιώτες πού άκολουθούσαν, μέσα στο σκοτάδι (πού τούς έμπόδιζε να διακρίνουν από μακριά) πήραν για άνατίναξη

loin) prirent pour une mine, ce quy les effraya sy esperduement qu' elles s' arrestent d' abord tout court et puis sans marchander ou attendre les ordres de leurs officiers se retirent | en grand ^{158v} desordre sur leurs compagnons quy les devoient soutenir une partie desquels estant des sentiments plus genereux vouloyent qu' ils s' advancassent dereschef leur reprochans hautement la perte de l' honneur des françois, et de la reputtation des armes du Roy, au Levant, mais ils furent sy saisis d' une peur pannique, que toute cette generositté et remonstrance de leur camarades ne servirent de rien, quelques uns desquels s' oppinastroyent jusqu' a ce point que de donner feu sur eux pour leur faire sentir des mains de leurs amis | ce qu' ils craignoient tant des ¹⁵⁹ ennemis, d' autres a leur exemple a quy la confusion generale avec un meslange de peur (quy est ordinaire en de telles rencontres) ostoit la connoissance de ce qu' ils faisoient, tiroyoient aveuglement croyans avoir les ennemis sur les bras, et tuerent quantitté de leurs propres gens, la cavallerie ne se voyant suivie tourne teste et se retire vers son corps, la retraite de laquelle fit juger aux Turcs (quy s' assembloyent desja fort) ce quy en estoit, de sorte qu' ils la suivirent sur les talons, il est certain qu' a leur premier abord, le grand | desordre des nostres a ^{159v} inspiré le courage au nombre de soixante ou environ qu' ils

ὑπονόμου. Αὐτὸ τοὺς ἔκαμε νὰ τὰ χάσουν τόσο τρομερά, πὸν σταμάτησαν ἀμέσως ξαφνικά καὶ ὕστερα, χωρὶς νὰ ἀμφιταλαντευθοῦν ἢ νὰ περιμένουν τὶς διαταγὰς τῶν ἀξιωματικῶν τους, ὀπισθοχώρησαν μὲ μεγάλη ἀταξία, πέφτοντας ἀπάνω στοὺς συντρόφους τοῦ πὸν προωρίζονταν νὰ τοὺς ὑποστηρίξουν. Ἐνα μέρος ἀπ' αὐτούς, πὸν εἶχαν αἰσθήματα πιδ γενναία, ἤθελαν νὰ προχωρήσουν ξανά, ὀνειδίζοντάς τους δυνατὰ γιὰ τὸ χάσιμο τῆς τιμῆς τῶν Γάλλων καὶ τῆς φήμης τῶν ὀπλων τοῦ Βασιλέα στὴν Ἀνατολή, μὰ αὐτοὶ εἶχαν τόσο κυριευθῆ ἀπὸ τὸν πανικό, πὸν ὄλη τούτη ἡ γενναιότητα καὶ ἡ νοῦθεσία τῶν συντρόφων τους δὲν χρησίμεψε σὲ τίποτα. Μερικοὶ ἀπ' αὐτούς ἐπέμεναν ὡς τὸ σημεῖο νὰ τοὺς πυροβολοῦν γιὰ νὰ τοὺς κάμουν νὰ νοιώσουν ἀπὸ τὰ χέρια τῶν φίλων τους αὐτὸ πὸν τόσο ἐφοβόνταν ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς. Ἄλλοι, ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμά τους, πὸν ἡ γενικὴ σύγχυση μ' ἔναν ἀνάμικτο φόβο (πὸν εἶναι συνειθισμένος σὲ τέτοιες συγκρούσεις) ἀφαιροῦσε τὴν αἰσθησι τοῦ τὶ ἔκαναν, πυροβολοῦσαν στὰ τυφλά, πιστεύοντας πὸς εἶχαν μπροστά τους τοὺς ἐχθρούς καὶ σκότωσαν πολλοὺς ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς δικούς τους. Τὸ ἱππικό, μὴ βλέποντας νὰ τὸ ἀκολουθοῦν, γυρίζει καὶ ἀποσύρεται πρὸς τὸ σῶμα του, καὶ ἡ ἀποχώρησή του ἔκαμε τοὺς Τούρκους—πὸν συγκεντρώνονταν πιά στὰ γερά—νὰ καταλάβουν τὶ συνέβαινε, ἔτσι πὸν τὸ ἀκολούθησαν κατὰ πόδι. Εἶναι βέβαιο πὸς στὸ πρῶτο τους πλησίασμα, ἡ μεγάλη ἀταξία τῶν δικῶν μας ἔδωσε τὸ κουράγιο σὲ κάμποσους ὡς ἐξήντα ἢ γύρω ἐκεῖ, πὸν εἶχαν κι ὄλας μαζευτῆ, νὰ τοὺς

estoyent desja ensemble, de les joindre et en tuerent et firent de prisonniers beaucoup, Monsieur le Duc de Beaufort voyant l'estonnement des premiers arrivé de la maniere susditte leur vouloit remettre le coeur par son exemple, se mettant a la teste de ceux qu' il avoit autour de luy, donnant ordre a d' autres de le suivre, mais ce brave prince fut sy laschement abandonné des siens qu' a leur retour dans la ville personne d' eux ne pouvoit dire ce qu' il estoit devenu, Voicy en gros tout ce que j ay pu recueillir de la maniere comme se passa cette sortie, (comme eux memes l' ont avoües) avec la quelle se ternit nostre esperance de la desliberation de la place, car depuis ce jour la nous avons remarqués le peu de cas que les ennemis faisoient de tous nos efforts, car deslors ils commencerent a redoubler leur attaque a la Sabionere sans rien relacher a St André, les francois ont laisses a ce coup selon le commun dire, le nombre de six a sept cens homnies, morts et prisonniers, avec la perte de Monsieur de Beaufort et autres personnes considerables, on ne scauroit croire comme ces gens pleins de vigueur et de courage a leur arrivée, se sont consternes apres un succes sy contraire a leur attente, de sorte que la pluspart d' eux ne respiroit plus que l' heure de despart, ce quy fait voir combien un general doit s' efforcer d' imprimer au cœur des soldats une bonne oppinion

φθάσουν και σκότωσαν κι' έπιασαν πολλούς απ' αυτούς αιχμαλώτους. 'Ο Κος Δούκας του Μπωφόρ βλέποντας τὸ σάστισμα τῶν πρώτων πού ξφτασαν, έτσι πού είπαμε παραπάνω, θέλησε νά τους ξαναδώσει θάρρος με τὸ παράδειγμά του, μπαίνοντας ἐπὶ κεφαλῆς ὄλων εκείνων πού είχε ὀλόγυρά του καὶ δίδοντας τὴν διαταγή σὲ ἄλλους νά τὸν ἀκολουθήσουν. Μά αὐτὸς ὁ γενναῖος Πιρίγκητας ἐγκαταλείφθηκε τόσο δειλὰ ἀπὸ τοὺς δικούς του, πού στὸν γυρισμό τους στὴν πόλη, κανεὶς ἀπ' αὐτοὺς δὲν μπορούσε νά πῆ τί είχε ἀπογίνει. Νά σὲ γενικῆς γραμμῆς ὅ,τι μπόρεσα νά συγκεντρώσω γιὰ τὸν τρόπο πού ἔγινε αὐτὴ ἡ ἔξοδος, (ὅπως οἱ ἴδιοι τὸ ὁμολόγησαν), με τὴν ὁποῖαν ἔσβυσαν οἱ ἐλπίδες μας γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ ὄχυροῦ. Γιατί ἀπ' αὐτὴ τὴ μέρα παρατηρήσαμε πόση λίγη σημασία ἔδιναν οἱ ἔχθροὶ σ' ὅλες τις προστάθειές μας, ἀφοῦ ἀπὸ τότε ἄρχισαν νά διπλοσιάζουν τις ἐπιθέσεις τους στὴ Σαμπιονέρα, χωρὶς καθόλου νά τις χαλαρώνουν στὸν Ἅγιο Ἀνδρέα. Οἱ Γάλλοι ἔχασαν σ' αὐτὴ τὴν ἐπιχείρηση, ὅπως γενικὰ πιστεύεται, ἑξασκίσιους ἢ ἑπτακίσιους ἀνθρώπους, σκοτωμένους καὶ αιχμαλώτους, μαζὺ με τὸν χαμὸ τοῦ Κου ντε Μπωφόρ καὶ ἄλλων σημαντικῶν προσωπικότητων. Δὲν θὰ μπορούσε κανεὶς νά πιστέψη πὼς αὐτοὶ οἱ ἄνδρες πού ἦταν γεμάτοι δύναμη καὶ θάρρος στὸν ἐρχομό τους, κατατρόμαξαν ὕστερα ἀπὸ μιὰ ἔκβαση τόσο ἀντίθετη στὶς προσδοκίες τους, ἔτσι πού οἱ περισσότεροὶ ἀπ' αὐτοὺς δὲν ἔβλεπαν πιά παρὰ τὴν ὥρα νά φύγουν. Αὐτὸ δείχνει πόσο ἕνας στρατηγὸς πρέπει νά προσπαθῆ νά χαράξῃ στὴν καρδιά τῶν

de sa conduite et bonne fortune, en faisant bien reussir ses premiers faits d' armes qu' il ne devroyt jamais entreprendre qu' avec toute la prevoyance et avantage possible, sy la necessité ne l' y oblige, car le bon ou mauvais succes des | premieres ren- 161
contres a tant d' inpression sur l' esprit des comuns soldats, que fort souvent on en peut juger le cours que prendra le reste de toute la guerre, Le Duc de Noüaille eut quelque disputte avec le sergent general Kilmansek quy commandoit a la Sabionere luy voulant reprocher la cause de son peu de succes dont je veux racomter la maniere afin que l' on scache l' innoçeance de cet accusé donc il faut scavoir que le Capitaine General un peu devant l' heure de la sortie envoya querir le dit Kilmansek et luy communiqua un peu | de l' affaire, disant qu' il fit aussy 161v
quelque chose de son costé, il demande au Captaine General en quelle maniere il vouloit qu' il agist, lequel luy respond, que quand il vit que les françois eussent poussees les ennemis jusqu' a leur derniere batterie tirant vers la mer, il fist sortir en mesme temps par son poste trois cens hommes pour attaquer leurs tranchées, Mr Kilmansek luy dict que s' il ne vouloit qu' il desgarnit toute la bresche de monde il ne pourroit faire sortir plus de cent ou cent et vingt au plus, le Capitaine General | luy 162
dict qu' il fist donc tout ce qu' il pourroit et luy sembleroit bon.

στρατιωτῶν μιὰ καλὴ ιδέα γιὰ τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν καλὴ του τύχη, κάνοντας νὰ ἐπιτύχουν οἱ πρῶτες του στρατιωτικὲς πράξεις, πού δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπιχειρῆ παρὰ μὲ ὅλη τὴν προνοητικότητα καὶ τὰ δυνατὰ πλεονεκτήματα, ἂν ἡ ἀνάγκη δὲν τὸν βιάζη διαφορετικά. Γιατὶ ἡ καλὴ ἢ κακὴ ἔκβαση τῶν πρώτων συγκρούσεων κάνει τόση ἐντύπωση στὸ πνεῦμα τῶν ἀπλῶν στρατιωτῶν, πού πολὺ συχνὰ μπορεῖ κινεῖς νὰ καταλάβη τὸν δρόμο πού θὰ πάρη ὅλος ὁ ὑπόλοιπος πόλεμος. Ὁ Δούκας τοῦ Νοαΐγ εἶχε μιὰ λογομαχία μὲ τὸν ὑποστράτηγο Κιλμανσέκ πού διοικοῦσε στὴν Σαμπιονέρα, θέλοντας νὰ τὸν κακίση γιὰ τὴν αἰτία τῆς ἀποτυχίας του· θέλω νὰ διηγηθῶ πὼς ἐγινε ἡ λογομαχία γιὰ νὰ γίνη γνωστὴ ἡ ἀθωότητα τοῦ κατηγορούμενου. Μάθετε λοιπὸν ὅτι ὁ Γενικὸς Καπετάνιος λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ὥρα τῆς ἐξόδου ἔστειλε καὶ φώναξε τὸν Κιλμανσέκ καὶ τοῦ ἀνακοίνωσε ἓνα μέρος ἀπὸ τὴν ἐπιχείρηση, λέγοντας νὰ κάμη κι' αὐτὸς κάτι ἀπὸ τὴν δική του πλευρά. Αὐτὸς ρωτᾷ τὸν Γενικὸ Καπετάνιο μὲ ποῖο τρόπο ἤθελε νὰ ἐνεργήσῃ καὶ κείνος τοῦ ἀπαντᾷ, ὅταν δῆ πὼς οἱ Γάλλοι ἔχουν σπρώξει τοὺς ἔχθρους ὡς τὴν τελευταία τους πυροβολαρχία πού χτυπᾷ πρὸς τὴ θάλασσα, νὰ βγάλῃ σύγχρονα ἀπὸ τὸ πόστο του τρακόσιους ἄνδρες γιὰ νὰ προσβάλουν τὰ χαρακώματά τους. Ὁ Κορ Κιλμανσέκ τοῦ εἶπε πὼς ἂν δὲν ἤθελε νὰ ἀπογυμνώσῃ ὅλο τὸ ρῆγμα ἀπὸ στρατό, δὲν θὰ μπορούσε νὰ βγάλῃ παρὰ ἑκατὸ ἢ ἑκατὸν εἴκοσι τὸ περισσότερο. Ὁ Γενικὸς Καπετάνιος τοῦ εἶπε νὰ κάμη λοιπὸν ὅ,τι μπορούσε καὶ ὅ,τι τοῦ φαινόταν καλό. Ἐκεῖνος γύρισε μὲ τὴ

il s' en retourna avec cet ordre a son poste, et commande le nombre de gens qu' il pouvoit espargner pour ce dessein quy ne faisoit a payne que cent et vingt hommes, lesquels il fit sortir devant le point du jour jusqu' a la teste des trenchées des ennemis, ou il les fist arrester en attendant qu' on recognut l' avantage des francois du costé de la campagne et vers la mer, quy estoit le signal donné pour les attaquer, mais nos affaires estant passées de la maniere que j' ay raconté cy dessus, les ennemis se monstroyent sy peu esbranles, que l' on ne pouvoit remarquer par leurs mouvemens qu' ils ayent eu la moindre alarme de ce coste la, d' ou l' on peut facilement recueillis que ce seroit une action temairere de s' engager aux travaux des ennemis, (quy nous y attandoient en bonne posture) sans les voir en mesme temps attaques du coste de la campagne, car c' est une chose asseurée n' ayans point d' autres ennemis sur les bras, qu' il ne leur fust guere eschapes de sy peu de monde quy les auroyent attaqués sy mal a propos, mais je confesse sy leur dessein eust reussit, comme ils se le promettoient, qu' une sortie de peu de monde a la bresche pourroyent beaucoup contribuer, a rendre les ennemis confus et incertains de quel costé se tourner et employer la pluspart de leurs forces, mais tout le monde scavoit que ce n' estoit qu' une esquivade de ce seigneur

διαταγή αυτή στο πόστο του και παραγγέλλει τόσους άνδρες, όσους μπορούσε να εξοικονομήσει για αυτό το σχέδιο, που μόλις έφταναν τους εκατόν είκοσι. Αυτούς τους έβγαλε πριν από τα ξημερώματα ώς την κορφή των έχθρικών χαρακωμάτων όπου τους έσταμάτησε, περιμένοντας να αναγνωρίσει την υπεροχή των Γάλλων από την πλευρά της έξοχης και προς τη θάλασσα, που θα ήταν το σύνθημα για να έπιτεθί. Μά αφού οι επιχειρήσεις μας πήγαν όπω διηγήθηκα παραπάνω, οι έχθροι δείχνονταν τόσο λίγο κλονισμένοι που δε μπορούσε κανείς να παρατηρήσει από τις κινήσεις τους πως είχαν έστω και τη παραμικρότερη ταραχή συναγερωμού σ' αυτήν εκεί την πλευρά. 'Απ' αυτό μπορεί κανείς εύκολα να καταλάβει πως θα ήταν πράξη παράτολμη να εισδύσει στα όχυρωματικά έργα των έχθρων (που μάς περίμεναν εκεί σε καλή άμυντική θέση) χωρίς να τους βλέπει να προσβάλλονται σύγχρονα από την πλευρά της έξοχης. Γιατί είναι πράγμα βέβαιο, πως αφού δεν είχαν μπλεχτεί με άλλους έχθρους, δεν θα μπορούσε καθόλου να τους ξεφύγει τόσος λίγος στρατός που θα τους είχε έπιτεθί σε τόσο ακατάλληλη περίσταση. Μά όμολογώ πως αν το σχέδιό τους είχε επιτύχει όπως το περίμεναν, μια έξοδος λίγων στρατιωτών στο ρήγμα θα μπορούσε να συντελέσει πολύ στο να φέρει σύγχυση στους έχθρους και άβεβαιότητα, από ποιά μέρος να στραφούν και να μεταχειριστούν τις περισσότερες από τις δυνάμεις τους. 'Αλλά όλος ο κόσμος ήξερε πως αυτό δεν ήταν παρά ένα πρόσχημα του εύγενή αυτού άρχοντα για να ρίξει σε άλλον αυτό

pour rejeter sur autrui, ce dont sa trop prompte resolution estoit la seule cause, mais afin que la venue d' un sy puissant secours ne fut du tout inutile aux assieges, il entreprit d' achever le second retranchement dont on peut voir la figure par le plan de l' attaque, il estoit environ deux cens cinquante ou soixante pas dans la ville, par quoy l' on | peut aisement juger sa ^{163v} grande estendue, c' estoit aux despans de la Republique que Monsieur de Nouaille l' entreprit, et y faisoit travailler tous les jours environ mille hommes, les faisant relever par autant de gens fraix a midy, car il falloit faire dilligence, les ennemis ayant desja passes le retranchement premier en beaucoup d' endroits, derriere lequel nous n' avions rien que des pallissades, jusqu' a ce dernier, que l' on appelloit celuy des françois a cause qu' ils l' ont achevé, en ce temps ou l' ingenieur Castillan (quy eut affaire avec Monsieur Sparr, dont il receut un | affront) fut ¹⁶⁴ restably en sa charge a la Sabionere, par l' authoritté du Duc de Nouaille, lequel l' exercoit sy mal ou par ignorance, ou par trahison, qu' il se laissoit gagner tous les jours par les ennemis, l' avantage des travaux sousterrains, de sorte que laissant le bastion derriere, qu' ils scavoyent estre bien retranché, ils gagnerent en peu de jours jusqu' au pied de la courtine, par leurs mines et grande quantitté de bombes et grenades qu' ils tiroyent et jettoyent continuellement, par lesquelles ils favori-

πού μόνη του αιτία ήταν ἡ πολὺ βιαστικὴ ἀπόφασή του. Μὰ γιὰ νὰ μὴν εἶναι ἐντελῶς ἀνώφελος γιὰ τοὺς πολιορκημένους ὁ ἐρχομὸς μιᾶς τόσο ἰσχυρῆς βοήθειας, ἀνάλαβε νὰ τελειώσῃ τὴ δευτέρη γραμμὴ ὑποχωρήσεως, πού μπορεῖ κανεὶς νὰ δῆ τὴν εἰκόνα τῆς στὸ σχέδιο τῆς ἐπιθέσεως. Ἦταν περίπου διακόσια ἢ διακόσια ἐξήντα πόδια μέσα στὴν πόλη, ἀπ' ὅπου ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ καταλάβῃ τὴ μεγάλη τῆς ἔκταση. Ὁ κ. ντὲ Νοαίγ τὴν ἀνάλαβε μὲ ἔξοδα τῆς Δημοκρατίας καὶ ἔβαλε νὰ δουλεύουν ὅλες τὶς μέρες χίλιοι ἄνθρωποι, ἀντικαθιστῶντας τους μὲ ἄλλους ξεκούραστους τὸ μεσημέρι, γιὰ τὴν ἀνάγκη νὰ βιαστῆ, ἀφοῦ οἱ ἐχθροὶ εἶχαν πιά περάσει τὴν πρώτη γραμμὴ σὲ πολλὰ σημεία καὶ πίσω τῆς δὲν εἶχαμε τίποτ' ἄλλο παρὰ φράκτες ὡς αὐτὴ τὴν τελευταία πού τὴν ὠνόμασαν τῶν Γάλλων γιὰ τὴν τελείωσαν αὐτοί. Τὸν καιρὸν αὐτὸ ὁ μηχανικὸς Καστιλᾶν (πού εἶχε τὸ ἐπεισόδιο μὲ τὸν Κο Σπάρρ πού τὸν πρόσβαλε) ἀποκαταστάθηκε στὸ λειτούργημα πού εἶχε στὴ Σαμπιονέρα ὕστερα ἀπὸ ἐντολὴ τοῦ Δούκα τοῦ Νοαίγ. Αὐτὸ τὸ ἐξασκοῦσε τόσο κακὰ εἴτε ἀπὸ ἀμάθεια εἴτε ἀπὸ προδοσίαν, πού ἄφηνε νὰ κερδίζεται ὅλες τὶς μέρες ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς ἡ ὑπεροχὴ στὶς ὑπόγειες ἐργασίαι. Ἔτσι πού αὐτοί, ἀφήνοντας πίσω τὸν προμαχώνα, πού ἤξεραν πὼς ἦταν καλὰ χαρακωμένος, ἔφτασαν σὲ λίγες μέρες ὡς τὰ πόδια τοῦ προπετάσματος μὲ τὶς ὑπονόμους καὶ τὴ μεγάλη ποσότητα σὲ βόμβες καὶ χειροβομβίδες πού χτυποῦσαν καὶ ἔρριχναν συνεχῶς. Μὲ αὐτὲς εὐνοοῦσαν πολὺ

soyent | beaucoup les progres de leurs tranchées, et forcerent les 164v
 nostres d' abandonner ou plustot de perdre peu a peu les loge-
 mens qu' ils avoyent possedes, jusqu' alors devant la ditte cour-
 tine, ce quy fit resoudre aux generaux de faire sortir trois a
 quatre cens hommes par la fausse braye pour recouvrer ce ter-
 rain, et faire des logemens derechef entre la courtine et les en-
 nemis, il y alloit du salut de la ville de faire bien reüssir ceste
 sortie, et les tenir esloignes de la courtine parce qu' on n' y
 avoit | encore autant qu' une pallissade deriere elle, car l' on ne 165
 doutoit pas qu' ils ne voulussent prendre ce chemin la, (s'estant
 amuses sy longtemps a la breche du bastion) ny qu' ils pussent
 gagner en sy peu de temps tant de terrain, mais je croy d' en
 avoir dit le sujet cy devant, c' est que l' ayant trouvès fort des-
 pourveüe tant de gens de guerre, que de mineurs et autres gens
 de travail (a cause qu' on les avoit tous retires a St. André ny
 croyant avoir plus de besoin) et s' y estant eschauffes a l' impro-
 viste et quand on y pensoit le moins, c' est a dire apres | l' ar- 165v
 rivée de sy puissans secours ils se sont emparés de l' avantage
 des mines quy estoyent tousiours le soustien de ce poste la,
 auparavant que celluy quy y commandoit, lequel en represen-
 toit le danger aux principaux generaux, les aye pu obliger de s'
 y fortifier et remettre en bonne posture, cette sortie fut faite

τις προόδους τῶν χαρακωμάτων τους, και ἀνάγκασαν τοὺς δικούς μας νὰ ἐγ-
 καταλείψουν ἢ μᾶλλον νὰ χάσουν λίγο - λίγο τὰ καταλύματα ποὺ κατεῖχαν ὡς
 τότε μπροστὰ στὸ παραπάνω προπέτασμα. Αὐτὸ ἔκανε τοὺς στρατηγούς νὰ ἀπο-
 φασίσουν νὰ βγάλουν τρακόσιους ἢ τετρακόσιους ἄνδρες ἀπὸ τὸ προτεῖχιο
 (falsa braga) γιὰ νὰ ξανακαταλάβουν αὐτὸ τὸ ἔδαφος και νὰ ἐγκατασταθοῦν
 πάλι ἀνάμεσα στὸ προπέτασμα και τοὺς ἐχθρούς. Ἡ σωτηρία τῆς πόλεως ἔξαρ-
 τίσταν ἀπὸ τὸ νὰ ἐπιτύχη αὐτὴ ἡ ἐξοδος και νὰ κρατήσουν τοὺς ἐχθρούς μακριὰ
 ἀπὸ τὸ προπέτασμα, ἀφοῦ δὲν εἶχαν ἀκόμα παρὰ μόνο ἓνα φράκτη πίσω του.
 Γιατὶ δὲν ἀμφέβαλε κανεὶς ὅτι εἶχαν σκοπὸ νὰ πάρουν αὐτὸ τὸν δρόμο (ἀφοῦ
 πέρασαν τόσο καιρὸ στὸ ρῆγμα τοῦ προμαχώνα) οὔτε πὼς θὰ μορφοῦσαν νὰ
 κερδίσουν σὲ τόσο λίγο διάστημα τόσο ἔδαφος. Μὰ νομίζω πὼς εἶπα παραπά-
 νω τί συνέβαινε: οἱ ἐχθροὶ ἀφοῦ τὸ βρῆκαν ἀπογυμνωμένο τόσο ἀπὸ πολεμι-
 στὲς ὅσο και ἀπὸ ὑπονομευτὲς και ἄλλους ἐργάτες (ἔξ αἰτίας ποὺ τοὺς εἶχαν
 ὅλους ἀποσύρει στὸν Ἅγιο Ἀνδρέα πιστεύοντας πὼς δὲν τοὺς εἶχαν πιά ἀνάγ-
 κη) κι' ἀφοῦ ξαφνικὰ καταπιείστηκαν ζεστὰ μὲ τὴν ἐπιχείρηση τῆ στιγμῆ ποὺ
 κανένας δὲν τὸ περίμενε, δηλαδὴ ὕστερα ἀπὸ τὸν ἐρχομὸ μιᾶς τόσο δυνατῆς
 ἐπικουρίας, ἐπωφελήθησαν ἀπὸ τὴν ὑπεροχὴ ποὺ εἶχαν πιά στὶς ὑπονόμους, ποὺ
 ἦταν πάντοτε πρὶν τὸ στήριγμα τοῦ πόστου αὐτοῦ, διὰ αὐτὸς ποὺ διοικούσε,
 παρουσιάζοντας τὸν κίνδυνο στοὺς κύριους στρατηγούς, ὑποχρέωνε τοὺς ἀνθρώ-
 πους του νὰ ἐνισχύουν τὰ ὀχυρωματικὰ τους ἔργα και νὰ ξαναμπαίνουν σὲ κα-
 λὴ ἀμυντικὴ θέση. Αὐτὴ ἡ ἐξοδος ἐγίνε ἀπὸ τοὺς Γάλλους και τοὺς Γερμανούς

par des françois et Allemands ensemble, mais la pluspart de ceux la, lesquels firent sy bien qu' ils chasserent les ennemis du pied de la courtine (ou ils commancoient desja a miner) et les escarmouchoyent tant que d' autres commandes avec des outils eussent faict des logemens sur le terrain | regaigné, il en resta 166 fort peu des morts ou blesses a ceste sortie, Monsieur Colbert quy la commandoit y fut blessé d' un coup de pierre qu' une bombe de cinq cens, tombant sur la voute de la porte sous laquelle il passoit et quy n' en estoit tout a faict a l'espreuve, fit tomber sur sa teste quy le renversa par terre, et le rendit incapable de plus servir tout le temps qu' il demeura en Candie, cette sortie remit un peu les affaires a la Sabionere de sorte qu' il cousta une quinzaine de jours aux ennemis de regagner ce qu' ils y avoyent perdu | cependant l' on n' attend qu' un calme pour pouvoir ap- 166v
procher tous les gros vaisseaux tant de la flotte françoise que de la venitienne avec toutes les galliazes, et galeres des uns et des autres, comme aussy du Pape et de Malte, au poste de St André pour battre leurs batteries, et autres travaux, pour cet effect l' on faict charger sept ou huict grands fourneaux des plus avancés sous les ennemis pour les faire joüer au mesme temps des deux descharges de la flotte et environ deux mille hommes tant des troupes françoises que des autres | de la place, lesquels 167

μαζύ, μὲ τὸ περισσότερο ἀπὸ τοὺς τελευταίους. πὸν τὰ κατάφεραν τόσο καλά, ὥστε ἔδιωξαν τοὺς ἐχθροὺς ἀπὸ τὰ πόδια τοῦ προπετάσματος (ὅπου ἀρχίζαν κιόλας νὰ ὑπονομεύουν) καὶ ἔκαναν μαζύ τους ἀψιμαχίες, ἐνῶ ἄλλα συνεργεῖα ἔφτιαναν μὲ ἐργαλεῖα ἐγκαταστάσεις στὸ ξινακερδισμένο ἔδαφος. "Ἐμειναν πολλοὶ λίγοὶ νεκροὶ καὶ τραυματίες σ' αὐτὴ τὴν ἔξοδο. Ὁ Κορς Κολμπέρ πὸν τὴν διοικοῦσε, τραυματίστηκε ἀπὸ χτύπημα πέτρας πὸν ἔριξε στὸ κεφάλι του μιὰ ὄβριδα τῶν πεντακοσίων, πέφτοντας στὸ θόλο τῆς πόρτις πὸν κάτω της περνοῦσε καὶ πὸν δὲν ἦταν καλὰ ἐνισχυμένη, καὶ τὸν ἀναποδογύρισε στὴ γῆ, κάνοντάς τον ἀνίκανο νὰ ὑπηρετήση πιά ὅσον καιρὸ ἔμεινε στὸν Χάνδακα. Αὐτὴ ἡ ἔξοδος ἔφτιαξε λίγο τὰ πράγματα στὴν Σαμπιονέρα, ἔτσι πὸν οἱ ἐχθροὶ χρειάστηκαν δεκαπέντε μέρες γιὰ νὰ ξανακερδίσουν ὅ,τι ἔχασαν. Στὸ μεταξὺ οἱ δικοὶ μας περιέμεναν κάποια γαλήνη γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ πλησιάσουν ὅλα τὰ μεγάλα καράβια τοῦ Γαλλικοῦ καὶ Ἑνετικοῦ στόλου, μὲ ὅλες τίς γαλλιιάτσες καὶ γαλέρες τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἄλλου, ὅπως ἀκόμα τοῦ Πάπα καὶ τῆς Μάλτας, στὸ πόστο τοῦ "Αγ. Ἀνδρέα γιὰ νὰ χτυπήσουν τίς ἐχθρικές πυροβολαρχίες καὶ τὰ ἄλλα ὀχυρωματικὰ ἔργα τους. Γι' αὐτὸ τὸν σκοπὸ ἐγέμισαν ἑπτὰ ἢ ὀκτὼ μεγάλα φουρνέλλα ἀπὸ τὰ πιὸ προχωρημένα κάτω ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς, γιὰ νὰ τὰ ἀνατινάξουν σύγχρονα μὲ τοὺς δυὸ βομβαρδισμοὺς τοῦ στόλου, καὶ ἐτοίμασαν περίπου 2.000 ἄνδρες τόσο ἀπὸ τὰ γαλλικὰ στρατεύματα ὅσο καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα τοῦ ὀχυροῦ, πὸν ὕστερα ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν κανονιῶν καὶ τῶν φουρ-

apres l' effect du canon et des fourneaux devoient faire une sortie, ce quy fut executé tout a la reserve de la ditte sortie que l' on ne jugeoit pas a propos de faire (bien que le susdit nombre y fut desja commandé dehors) parce que les ennemis (allarmes du canon de la flotte et de nos fourneaux quy joüoyent deux ou trois heures de suite) nous attendoyent en bonne posture, seulement au poste du General Waldeck un lieutenant collonel avec deux cens de leurs propres troupes ayant eu ordre, quand il vist | que le dernier des fourneaux avroit joüé et que les vais- 167v
seaux ne tirassent plus d' attaquer les ennemis de son costé car le plus grand nombre devoit sortir au ravelin du St Expirit, et avroit a joindre ceux quy sortoyent le long de la mer, et par ainsin enfermer tous les ennemis qu' ils trouveroyent aux postes avancés, depuis le lieu de l' angle flanqué du bastion, (ou ceux du costé du ravelin avroyent donne tout droit) jusqu' au premier retranchement, comme dans un filet mais ce lieutenant collonel seulement avec le nombre susdict, et | autant de francois 168
en mesme temps a leur gauche, sortirent, devant que Mr de St André (quy se trouvoit avec le gros des commandes au ravelin, apres avoir reconnu le danger de l' entreprise) les aist peu contremander, ils furent bien mal traites, car le lieutenant collonel eut sa jambe cassée d' un esclat de grenade dont il mourut peu

νέλλων ἔπρεπε νὰ κάμουν μιὰ ἔξοδο. Πρᾶγμα πού ἐκτελέστηκε, ἐκτός ἀπὸ τὴν παραπάνω ἔξοδο πού ἔκριναν σωστό νὰ μὴν κάνουν (ἂν καὶ εἶχαν κι' ὅλας στείλει ἔξω τὰ παραπάνω στρατεύματα) γιατί οἱ ἐχθροὶ (πού βρισκόνταν σὲ συναγεμῶ ἕστερα ἀπὸ τὸν κανονιοβολισμό τοῦ στόλου μας καὶ τὰ φουρνέλλα μας πού ἀνατινάσσονταν δυὸ ἢ τρεῖς ὥρες συνέχεια) μᾶς περιμέναν σὲ καλὴ ἀμυντικὴ τάξη. Μόνο στὸ πόστο τοῦ στρατηγοῦ Βαλντέκ, ἕνας ἀντισυνταγματάρχης μὲ διακόσιους ἀπὸ τὸν δικὸν τους στρατό, ἔχοντας διαταγὴ, ὅταν δὴ πῶς τινάχτηκε τὸ τελευταῖο ἀπὸ τὰ φουρνέλλα μας καὶ πῶς τὰ καράβια δὲν χτυποῦσαν πιά, νὰ προσβάλλη τοὺς ἐχθροὺς ἀπὸ τὸ μέρος του—γιατί τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ στρατοῦ ἔπρεπε νὰ κάμῃ ἔξοδο στὸν πρόβολο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ἔπρεπε νὰ ἐνωθῇ μ' ἐκείνους πού θὰ ἔβγαῖναν κατὰ μῆκος τῆς θάλασσας καὶ ἔτσι νὰ κλείσουν ὅλους τοὺς ἐχθροὺς πού θὰ εὔρισκαν στὰ προχωρημένα πόστα, ἀπὸ τὸν τόπο τῆς γωνίας τοῦ προμαχώνα πού ὑποστηριζόταν πλευρικῶς (ὅπου αὐτοὶ ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ προβόλου θὰ προχωροῦσαν ὀλοῖσα) ὡς τὸ πρῶτο χαράκωμα, σὰν μέσα σὲ ἕνα δίχτυ—μὰ αὐτὸς ὁ ἀντισυνταγματάρχης μόνο, μὲ τὸν ἀριθμὸ πού ἀνάφερα καὶ ἄλλους τόσους Γάλλους σύγχρονα στὰ ἀριστερά τους, βγήκαν, προτοῦ ὁ Κορ νιὲ Σαίντ Ἀντρέ (πού βρισκόταν μὲ τὸ κύριο μέρος τῶν ἀποσπασμάτων στὸν πρόβολο, ἀφοῦ κατάλαβε τὸν κίνδυνο τῆς ἐπιχειρήσεως) μπορέσῃ νὰ τοὺς δώσῃ ἄλλες διαταγές. Αὐτοὶ κακόπαθαν πολὺ, γιατί ὁ ἀντισυνταγματάρχης ἔσπασε τὸ πόδι του ἀπὸ ἕνα θραῦσμα χειροβομβί-

apres, et fort peu des siens rentres sans coups on n' a pas pu
 scavoir quel dommage les ennemis ayent pu recevoir de nos
 fourneaux et des descharges de nos vaisseaux, mais la | flotte 168v
 francoise, outre un de leurs meilleurs vaisseaux quy sauta par
 un accident de feu, quy prit a la munition ou il y avoit environ
 trois cens hommes plusieurs cavalliers de condiction, et tout l'
 argent et vaisselle de Monsieur de Nouaille, qu' on disoit monter
 a soixante mille escus, en receurent beaucoup en leurs mats,
 voiles et cordages, car les ennemis (les voyant approcher de
 leurs bords) tournerent toutes leurs batteries sur eux, de sorte
 qu' il leur failloit des l' heure mesme aller a la Standie pour le
 radubage de leurs | vaisseaux, Enfin les françois voyans que la 169
 fortune ne favorisoit leurs armes, disoyent tout haut de ne vou-
 loir plus demeurer que pour achever le retranchement desja en-
 trepris, ce quy seroit fait en trois sepmaines de temps au plus,
 l' esperance de quoy leur fit abreger de beaucoup ces travaux,
 environ ce temps cy le brave general Waldeck fut blessé pour
 la seconde fois, d' une grenade a la jambe, dont il ne faisoit grand
 cas au commencement mais a la fin par la malignitte de l' air
 et l' ignorance de ceux quy le traittoyent (quoy que les plus em-
 ployes | de toute la place) joint au regret qu' il avoit d' enten- 169v
 dre les progres que les ennemis faisoient a son poste depuis son

δας και πέθανε ἀπ' αὐτὸ λίγο ὕστερα, καὶ πολὺ λίγοι ἀπὸ τοὺς δικούς του ξα-
 ναγύρισαν χωρὶς πληγές. Δὲν μπόρεσε κανεὶς νὰ μάθῃ τί ζημιές ἔπαθαν οἱ
 ἔχθροὶ ἀπὸ τὰ φουρνέλλα καὶ τοὺς κανονιοβολισμοὺς τῶν πλοίων μας. Μὰ ὁ
 γαλλικὸς στόλος ἔκτὸς ἀπὸ ἓνα ἀπὸ τὰ καλύτερα καράβια του, ποὺ ἀνατινά-
 χτηκε ἀπὸ τυχαία φωτιά στὰ πολεμοφόδια του, ποὺ πάνω του ὑπῆρχαν
 περίπου τρακόσιοι ἄνδρες, πολλοὶ εὐγενεῖς ἰππότες καὶ ὅλο τὸ χρῆμα καὶ τὰ
 σκεύη τοῦ κ. ντὲ Νοάιγ, ποὺ ἔλεγαν πὼς ἡ ἀξία τους ἀνέβαινε στὰ 60.000
 σκούδα, ἔπαθε πολλὰς ζημιές στὰ κατάρτια, τὰ πανιά καὶ τὴν ἄλλη ἐξάρτησή
 του. Γιατί οἱ ἔχθροὶ, βλέποντας νὰ πλησιάζουν τὶς ἀκτές τους, γύρισαν ὅλα τὰ πυ-
 ροβόλα πάνω τους, ἔτσι ποὺ χρειάστηκε νὰ πᾶν ἀμέσως στὴ Δία γιὰ νὰ ἐπισκευά-
 ρουν τὰ πλοία τους. Τέλος οἱ Γάλλοι, βλέποντας πὼς ἡ τύχη δὲν εὐνοοῦσε τὰ ὄπλα
 τους, ἔλεγαν φανερά πὼς δὲν ἤθελαν νὰ μείνουν ἄλλο παρά γιὰ νὰ τελειώσουν τὴν
 ἀμυντικὴ γραμμὴ ποὺ εἶχαν πρὸ ἀναλάβει. Αὐτὸ θὰ γινόταν σὲ τρεῖς βδομάδες τὸ
 πολὺ καὶ ἡ ἐλπίδα τούτη τοὺς ἔκανε νὰ συντομέψουν πολὺ αὐτὲς τὶς ἐργασίες.
 Τὸν καιρὸ αὐτὸ πάνω κάτω ὁ γενναῖος στρατηγὸς Βάλντεκ τραυματίστηκε
 γιὰ δευτέρη φορὰ ἀπὸ μιὰ χειροβομβίδα στὸ πόδι. Στὴν ἀρχὴ δὲν ἔδινε
 πολλὴ σημασία, μὰ στὸ τέλος ἐξ αἰτίας τοῦ κακοῦ ἀέρα καὶ τῆς ἀμάθειας ἐκεί-
 νων ποὺ τὸν περιποιόταν (ἂν καὶ ἦταν οἱ πρὸ ἔμπειροι σ' ὅλο τὸ ὄχηρὸ) μα-
 ζὶ μὲ τὴ λύπη ποὺ αἰσθανόταν ἀκούοντας τὶς προόδους ποὺ ἔκαναν οἱ ἔχ-
 θροὶ στὸ πόστο του, ὅσο ἔλειπε, πέθανε σὲ τρεῖς ἢ τέσσερις ἐβδομάδες. Τὸν

absance, il en mourut au bout de trois ou quatre semaines, fort regretté, non seulement des siens, mais de tous ceux mesme quy ne le cognoissoyent que par reputation de sa valeur et conduite, son corps fut embaumé et gardé pour le porter en Allemagne, Monsr de St. André considerant un jour que les ennemis advencoyent, fort leurs travaux a la Sabionere le long de la mer vers l' Arsenal, non obstant quatre ou cinq batteries | tant du dict Arse- 170
 nal que du Chateau du mole, quy les battoyent de front s'advisa de faire planter un canon de cinquante sur la bresche d' ou l' on pouvoit aisement descouvrir dans leurs tranchées, ce qu' il commanda a Mr de Kilmanseck de faire faire, comme celuy quy y commandoit apres luy, lequel approuvant son sentiment comme une invention quy pourroit apparemment beaucoup nuire aux ennemis, et retarder leurs travaux, ne laissa pas de luy représenter les inconveniens quy en pourroyent subvenir, comme premierement que le canon travailleroit | tant la bresche qu' il pour- 170v
 roit ruiner une partie des mines supperficielles dont elle estoit toute plaine, puis apres qu' il couroit risque d' estre enlevé, parce qu' on ne le pourroit pas assurer de leurs mines a quoy il reparty pourveu que l' on l' y assureast vingt quatre heures, qu' il y fust mis par ce dit il que dans la condiction ou la place se trouve a prese<r>nt, il faut risquer plus que la perte d' un ca-

έθρήνησαν πολύ, όχι μόνο οι δικοί του μά και όλοι εκείνοι που δεν τον έγνώριζαν παρά από τη φήμη της αξίας και της στρατηγικής του ικανότητας· το σώμα του βαλσαμώθηκε και φυλάχθηκε για να μεταφερθώ στη Γερμανία. 'Ο κ. ντε Σαιντ - Αντρέ παρατηρώντας μία μέρα πώς οι έχθροι προχωρούσαν πολύ τα στρατιωτικά τους έργα στη Σαμπιονέρα κατά μήκος της θάλασσας προς το ναύσταθμο, παρά τις τέσσερις ή πέντε πυροβολαρχίες τόσο του παραπάνω ναυστάθμου όσο και του φρουρίου του μώλου που τους χτυπούσαν κατά μέτωπο, σκέφθηκε να εγκαταστήσει ένα κανόνι των πενήντα πάνω στο ρήγμα, απ' όπου θα μπορούσε εύκολα να έπισημάνει τα χαρακώματά τους. "Έδωσε εντολή στον κ. ντε Κιλμανσέκ να το εκτελέσει, επειδή αυτός διοικούσε ύστερα απ' αυτόν. Και κείνος, αν και επιδοκιμάζοντας την ιδέα του σά μια επινόηση που θα μπορούσε κατά τα φαινόμενα να κάμη πολλές καταστροφές στους έχθρους και να καθυστερήσει τις εργασίες τους, δεν παράλειψε να του παρουσιάσει τα άτοπα που θα μπορούσαν να συμβούν. Πρώτα, πώς το κανόνι θα τράνταζε τόσο το ρήγμα, που θα μπορούσε να γκρεμίσει ένα μέρος από τις επιφανειακές υπονόμους απ' τις οποίες ήταν γεμάτο ύστερα, πώς θα διέτρεχε τον κίνδυνο να το απαγάγουν γιατί δεν θα μπορούσαν να το ασφαλίσουν με τις υπονόμους τους. Σ' αυτό εκείνος απάντησε πώς άρχούσε να το εξασφαλίσει και μόνο για είκοσιτέσσερις ώρες για να το τοποθετήσει, γιατί, έλεγε, πώς στην κατάσταση που βρίσκεται αυτή την ώρα το όχυρό, πρέπει να διακινδυνέψει κανείς περι-

non pour retarder (sinon esviter) la perte generale de tous, ce qu'y fut executé selon son ordre et eust l' effect attendu, car les Turcs en furent sy travailés | qu' ils se resolurent de l' empor-¹⁷¹ ter, (le faisant sauter par une fougade) ou bien de nous obliger de le retirer ayans remarqué leur dessein, sy c' estoit par ordre expres de Monsieur de St. André ou bien qu' il ne s' en soit plus souvenu ou sy c' estoit, (comme il est plus vraysemblable) par l' assurance que les ingenieurs donnoyent que les ennemis n'y travailloyent point je ne peux certainement scavoit, mais il est certain qu' on y laissa le canon plus de huit jours, de sorte que les Turcs eurent bien le temps d' y apprester une fougade qu' ils firent sauter, mais n' eust | pas tout l' esfect esperé, a cause que^{171v} deux heures au paravant il fut retiré deux pas en arriere par ordre de monsieur Kilmansek, de sorte que la fougade au lieu de le faire sauter, le vüida seulement de terre jusqu' aux rouës, les ennemis monterent soudain sur l' effect pour tacher de l'emporter de vive force et y lierent d' abort un gros cable, ce qu' ils ont bien peu executer sans aucunement s' exposer, les nostres estans tenus sy courts par leurs mousqueteries, qu' autant de nous quy monstrerent le nez par dessus la bresche, y resterent tous mort, ou grievement blessés | aussy, les bombes, grenades,¹⁷²

σότερα ἀπὸ τὸν χαμὸ ἐνὸς κανονιοῦ γιὰ νὰ καθυστερήσῃ (ἂν ὄχι γιὰ νὰ ἀποφύγῃ) τὸν γενικὸ χαμὸ ὅλων. Αὐτὸ ἐκτελέστηκε σύμφωνα μὲ τὴ διαταγὴ τοῦ καὶ εἶχε τὸ ἀποτέλεσμα ποὺ περιμέναμε, γιὰτὶ οἱ Τοῦρκοι ἐνοχλήθηκαν τόσο, ποὺ ἀποφάσισαν νὰ τὸ ἀπαγάγουν (κάνοντάς το νὰ τιναχθῆ στὸν ἀέρα μὲ μιὰ μικρὴ ὑπόνομο) ἢ μᾶλλον νὰ μᾶς ὑποχρεώσουν, βλέποντας τὸ σχέδιό τους, νὰ τὸ ἀποσύρωμε. Ἄν ἦταν μὲ εἰδικὴ διαταγὴ τοῦ Κου ντὲ Σαιντ - Ἀντρέ, ἢ ἂν ἀκόμη ἐκεῖνος δὲν τὸ θυμῆθηκε πιά, ἢ ἂν αὐτὸ γίνηκε (ὅπως φαίνεται πῶς πιθανὸν) ὕστερα ἀπὸ τὴ διαβεβαίωση ποὺ ἔδιδαν οἱ μηχανικοὶ πὼς οἱ ἐχθροὶ δὲν ἐργάζονταν ἐκεῖ καθόλου, δὲν μπορῶ νὰ ξέρω μὲ βεβαιότητα, μὰ εἶναι βέβαιο πὼς ἄφησαν ἐκεῖ τὸ κανόνι πάνω ἀπὸ ὀχτὼ μερὲς, ἔτσι ποὺ οἱ Τοῦρκοι εἶχαν φυσικὰ τὸν καιρὸ νὰ ἐτοιμάσουν μιὰ μικρὴ ὑπόνομο ποὺ ἀνατινάξαν, μὰ δὲν εἶχε ὁλότελα τὸ ἀποτέλεσμα ποὺ ἤλπιζαν. Κι' αὐτὸ γιὰτὶ δυὸ ὥρες πρὶν τὸ τραβῆξαν δυὸ βήματα πρὸς τὰ πίσω κατὰ διαταγὴ τοῦ Κου ντὲ Κιλμανσέκ, ἔτσι ποὺ ἡ μικρὴ ὑπόνομος ἀντὶ νὰ τὸ ἀνατινάξῃ τὸ ἀπογύμνωσε μονάχα ἀπὸ τὸ χῶμα ὡς τοὺς τροχοὺς. Οἱ ἐχθροὶ μὲ τὸ ἀποτέλεσμα αὐτὸ ἀνέβηκαν αἰφνιδιαστικὰ γιὰ νὰ ἐπιχειρήσουν νὰ τὸ ἀπαγάγουν μὲ τὴ βία καὶ ἔδεσαν στὴν ἀρχὴ ἓνα χοντρὸ κάλο. Κι' αὐτὸ μπόρεσαν νὰ τὸ ἐκτελέσουν καλὰ χωρὶς νὰ ἐκτεροῦν καθόλου, γιὰτὶ οἱ δικοὶ μας εἶχαν τόσο πολὺ συγκρατηθῆ ἀπὸ τοὺς πυροβολισμοὺς τῶν μουσκέτων τους, ἀφοῦ ὅσοι ἀπὸ μᾶς ξεπρόβαλαν τὴν μύτη τους πάνω ἀπὸ τὸ ρῆγμα, ἔμειναν ὅλοι νεκροὶ ἢ βαριά πληγωμένοι. Ἀκόμα, οἱ βόμβες, οἱ χειροβομβίδες, οἱ πέτρες ἀπὸ τοὺς ὄλμους καὶ ἀπὸ τὰ χέρια ποὺ

pierres de mortiers et a mains qu' ils faisoient pluvoy en grand quantitté (comme aussy en tout aître temps d'allarme, scachant qu' alors tous les postes se trouvoient chargés de monde) firent cette fois cy une grande tuerie, ils pouvoient monter jusqu' au canon par un boyau quy y communicoit de la tranchée, et l' effect de la fougade quy y laissa une fosse dessous, soudain qu'on se fust appercu que le canon estoit lié ne pouvant couper le cable, sans la perte infaillible des executeurs ny ayant rien, quy les couvrit du feu des prochaines | trenchées, l' on tache d' y metre le feu sur la pointe d' une longue pique ce quy reussit a souhait, car le cable fut bruslé, de sorte que le canon demeura a nous jusqu' a la nuict tout lequel temps ils se proposoyent de le retirer, mais monsieur de Kilmansek ayant esté blessé dont il luy fail-
lut se retirer, un colonnel Italien quy y commandoit en son absan-
ce, estoit sy ignorant et nonchalant tout ensemble, que (ne pouvant tomber d'accord avec les ingenieurs quy protestoyent sy on le precipitoit de la bresche dans le fossé quy la separeroit du retran-
chement qu' il | ruyneroit toutes les mines superficielles) il l'y
laissa jusqu' a l' obscuritté, quand les ennemis recommançans
leurs escarmanches, font souvenir les nostres de leur manque-
ment le bruit desquelles obligea quelques uns des principaux
generaux d' y accourir, lesquels ordonnerent qu' on tachast d'
attacher le lier le canon, et qu' un nombre suffisant des gallio-

ἔρχιχαν σὰ βροχή σὲ μεγάλη ποσότητα (ὅπως καὶ κάθε ἄλλη φορὰ σὲ ὦρα συνυγεροῦ, γιατί ἤξεραν πὼς ὅλα τὰ πόστα ἦταν τότε γεμάτα ἀπὸ κόσμο) προξένησαν αὐτὴ τὴ φορὰ μεγάλο μακελλεῖό. Οἱ ἔχθροὶ μποροῦσαν ν' ἀνεβοῦν ὡς τὸ κανόνι ἀπὸ μιὰ μικρὴ σήραγγα ποὺ ἐπικοινωνοῦσε μὲ τὸ χαρακῶμα καὶ ἀπὸ τὴν τάφρο ποὺ προξένησε κάτω της ἡ ὑπόνομος. Ξαφνικά, ὅταν παρατήρησαν — οἱ δικοὶ μας — πὼς τὸ κανόνι ἦταν δεμένο, μὴ μπορῶντας νὰ κόψουν τὸν κάλο χωρὶς τὸν ἀναπόφευχτο χαμὸ τῶν ἐκτελεστῶν ποὺ δὲν θὰ εἶχαν τίποτα νὰ τοὺς καλύψῃ ἀπὸ τὰ πυρὰ τῶν γειτονικῶν χαρακωμάτων, προσπάθησαν νὰ τοῦ βάλουν φωτιά στὴν αἰχμὴ μιᾶς μακριᾶς λόγχης. Αὐτὸ πέτυχε ὅπως τὸ θέλαμε, γιατί ὁ κάλος κήκε, ἔτσι ποὺ τὸ κανόνι ἔμεινε σ' ἐμᾶς ὡς τὴ νύχτα. Ὅλον αὐτὸ τὸν καιρὸ νὰ χρειάστηκε καὶ χρειαῖστηκε ν' ἀποσυρθῆ, ἕνας συνταγματάρχης Ἰταλὸς ποὺ διοικοῦσε στὴν ἀπουσία του στάθηκε τόσο ἀμαθὴς καὶ νωθρὸς μαζύ, ὥστε (μὴ μπορῶντας νὰ συμφωνήσῃ μὲ τοὺς μηχανικοὺς ποὺ ἀντέτειναν πὼς ἂν τὸ ἔρχιχαν ἀπὸ τὸ ρῆγμα μέσα στὴν τάφρο ποὺ τὸ χωρίζε ἀπὸ τὴν ἀμυντικὴ γραμμὴ θὰ κατάστρεφε ὅλες τις ἐπιφανειακὲς ὑπονόμους) τὸ ἄφησε ὡς τὸ σκοτάδι. Τότε οἱ ἔχθροὶ ξαναρχίζοντας τις ἀψιμαχίες τοὺς ἔκαμαν τοὺς δικοὺς μας νὰ δοῦνε τὸ σφάλμα τους. Ὁ θόρυβος τῶν ἀψιμαχιῶν ὑποχρέωσε μερικοὺς ἀπὸ τοὺς κύριους στρατηγοὺς νὰ τρέξουν ἐκεῖ· αὐτοὶ διάταξαν νὰ προσπαθήθουν νὰ δέσουν τὸ κανόνι, καὶ ἕνας ἀρκετὸς ἀριθμὸς κατεργάρεδων ἢ σκλάβων

tes ou esclaves y fut commandé pour le retirer, parce qu' il fa-
 loit tenir les soldats sous les armes, ne sachans pas quels des-
 seins les ennemis pourroyent avoir, sous couvert de vouloir le
 canon ce quy fut fait mais les Turcs y voyans des cordes liées
 de | nostre costé et s'estant resolu de l'avoir a tout pris tache- 173v
 rent en mesme temps de le lier dereschef de leur costé, mais un
 capitaine y avoit la garde d' une <pettite> petite pallissade de-
 riere le canon (la fougade des ennemis ayant fait sauter tout ce
 quy le deffendoit par dehors, de sorte qu'il fut descouvert de
 tous leurs travaux, et qu' une simple sentinelle ne s' y pouvoit
 plus tenir a couvert) l' allant visiter de temps en temps a la fa-
 veur de l' obscurité de la nuict, ayant remarqué le dessein des
 ennemis, (et mesme fait ses coups de pistolet par plusieurs fois
 avec ceux qu' ils y envoyoit pour lier le canon) le fit scavoir a
 celuy quy commandoit au poste, et avoit la charge | de faire 174
 agir ses esclaves, les Turcs se voyans tant de fois repousses de
 la maniere susdite s' advisent de faire pleuvoir grande quantité
 de grenades par tous les endroits de la bresche, principalement
 a l' entour du canon, pour empêcher que l' on ne l' eust pû vi-
 siter sy souvent, et firent entendre a mesme temps des grands
 cris, quy est l' ordinaire signal de leurs assaus, car les premiers
 en grand nombre prenent chacun une grenade a la main, qu' ils

ἀρίστηκε γιὰ νὰ τὸ τραβήξῃ, γιατί ἔπρεπε νὰ κρατήσουν τοὺς στρατιῶτες στὰ
 ὄπλα, μὴν ξέροντας τί σχέδια θὰ μπορούσαν νὰχοῦν οἱ ἐχθροὶ κάτω ἀπὸ τὸ
 πρόσχημα πὼς θέλουν τὸ κανόνι. Αὐτὸ ἔγινε, μὰ οἱ Τοῦρκοι βλέποντας τὰ
 σκοινιά δεμένα ἀπὸ τὸ δικό μας μέρος καὶ ἔχοντας ἀποφασίσει νὰ τὸ πάρουν
 μὲ κάθε θυσία, προσπάθησαν τὴν ἴδια στιγμή νὰ τὸ δέσουν ξανά ἀπὸ τὸ δικό
 τους μέρος. Μὰ ἕνας καπετάνιος ποὺ εἶχε ἐκεῖ τὴ φρουρὴση ἑνὸς μικροῦ φρά-
 χτη πίσω ἀπὸ τὸ κανόνι (ἀφοῦ ἡ ὑπόνομος τῶν ἐχθρῶν εἶχε τινάξει ὅλα ὅσα
 τὸ υπεράσπιζαν ἀπ' ἔξω, ἔτσι ποὺ εἶχε γίνει φανερὸ σὲ ὅλα τὰ ὀχυρωματικά
 τους ἔργα καὶ ἔτσι ποὺ οὔτε ἕνας ἀπλὸς φρουρὸς δὲν μπορούσε πιά νὰ σταθῇ
 ἐκεῖ προστατευμένος), πηγαίνοντας νὰ τὸ ἐπισκεφτῇ ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ μὲ τὴ
 βοήθεια τοῦ σκοταδιοῦ τῆς νύχτας, ἀφοῦ παρατήρησε τὸ σχέδιο τῶν ἐχθρῶν
 (καὶ μάλιστα ἀφοῦ ἀντάλλαξε πολλὰς φορὰς πιστολιές μ' αὐτοὺς ποὺ ἔστειλαν
 νὰ δέσουν τὸ κανόνι), τὸ ἀνακοίνωσε σ' αὐτὸν ποὺ διοικοῦσε τὸ πόστο καὶ εἶχε
 τὴν ἐντολὴ νὰ βάζῃ σ' ἐνέργεια τοὺς σκλάβους του. Οἱ Τοῦρκοι βλέποντας πὼς
 ἀποκρούονταν τόσες φορὰς μὲ τὸν παραπάνω τρόπο, μηχανεύονται νὰ ρίξουν
 βροχὴ μεγάλη ποσότητα ἀπὸ χειροβομβίδες σ' ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ὀρηγματος,
 κυρίως γύρω ἀπὸ τὸ κανόνι, γιὰ νὰ ἐμποδίσουν νὰ τὸ πλησιάσῃ κανεὶς τόσο
 συχνά. Ταυτόχρονα ἔσμαν ν' ἀκουστοῦν μεγάλες κραυγές, ποὺ εἶναι τὸ ση-
 νηθισμένο σύνθημα τῶν ἐφόδων τους, γιατί οἱ πρῶτοι, πολλοὶ μαζύ, παίρνουν
 καθένας μιὰ χειροβομβίδα στὸ χέρι ποὺ τὴ ρίχνουν ἀνεβαίνοντας στὸ ὀρηγμα,

jettent en montant la bresche, pour metre en confusion ceux quy s' y trouvent en garde et puis donnent le sable a la main quy est veritablement une bonne methode, car il | est impossible d' em- 174v
 pecher la confusion et desordre des soldas mesme de pouvoir les obliger de tenir les armes a la main quand les grenades tombent en quantitté sy grande entre leurs pieds, ce n' estoit pas pour- tant alors leur dessein mais seulement de favoriser ceux qu' ils envoioient lier le canon quoy que l' officier de la bresche le crut pour assureé, ce quy l'obligea a se mettre a la meilleure posture qu' il pouvoit (avec son peu de monde quy n' estoit en tout que dix personnes) derriere sa pallissade, mais voyant que les des- charges des grenades continuoient | sans que les ennemis parus- 175
 sent se doute de leur dessein, et s' en va voir le canon lequel il trouve desja lié d' un gros cable, de quoy il donne d' abord advis a ceux quy commandoyent au poste afin qu' ils le fissent viste- ment retirer devant que les ennemis eussent eu le temps d' y metre autant de monde quy estoit necessaire pour l' emporter, mais ils furent sy estonnes de ces continuelles descharges, quy durerent l' espace de quatre heures, qu' ils se mirent a couvert pour en esquiver les esclats, pendant leur estonnement les es- claves (dont la pluspar estoient Turcs, et n' avoyent pas tant | de danger) prirent l' occasion de se retirer de sorte que les 175v
 ennemis eurent bien le temps de faire venir du monde de leurs

για να φέρουν σύγχυση σ' εκείνους που βρίσκονται στη φρουρά, και ύστερα κάνουν επίθεση με το σπαθί στο χέρι. Αυτή είναι αληθινά μια καλή μέθοδος, γιατί είναι αδύνατο να έμποδισή κανείς τη σύγχυση και την άταξία των στρατιωτών ή να μπορέσει να τους υποχρεώσει να κρατήσουν τα όπλα στα χέρια όταν πέφτουν οι χειροβομβίδες σε τόσο μεγάλη ποσότητα ανάμεσα στα πόδια τους. Αυτό όμως δεν ήταν τότε το σχέδιό τους, αν και ό αξιωματικός του ρήγματος το νόμισε για βέβαιο, αλλά μόνο να βοηθήσουν εκείνους που έστελναν να δέσουν το κανόνι. Αυτό τον ανάγκασε να πάρη την καλύτερη άμυντική θέση που μπορούσε (με τους λίγους ανθρώπους του που δεν ήταν πάνω από δέκα άτομα) πίσω από τον φράχτη του. Μά βλέποντας πως το ρίξιμο των χειροβομβίδων εξακολουθούσε χωρίς να παρουσιάζονται οι έχθροι, άμφιβάλλει για το σχέδιό τους και πάει να δει το κανόνι, που το βρίσκει δεμένο κι' όλας μ' ένα μεγάλο κάλο. Είδοποιεί άμέσως γι' αυτό κείνους που διοικούσαν στο πόστο για να το άποσύρουν γρήγορα, πριν οι έχθροι νάχουν τον καιρό να βάλουν εκεί τόσο ανθρώπους όσοι ήταν άναγκαίοι για να το άπαγάγουν' μά αυτοί είχαν τόσο θορυβηθή άπ' αυτές τις εξακολουθητικές βολές, που διάρκεσαν τέσσερις ώρες, άσπε προκαλύφθηκαν για να άποφύγουν τα βλήματα. Στο διάστημα που τ'άχαν χάσει, οι σκλάβοι (που οι περισσότεροι ήταν Τούρκοι και δεν βρίσκονταν σε τόσο κίνδυνο) βρήκαν την ευκαιρία ν' άποσυρθούν' έτσι που οι έχθροι είχαν βέβαια τον καιρό να φέρουν στρατιώτες άπό τα γειτονικά τους καταφύ-

prochaines redoutes, et d' une seule sescousse l' emportèrent ou plustot le precipiterent en bas, parce qu' estant vuide de terre jusqu' aux roües, par l' effect de la fougade, il ne falloit que l' esbranler pour le faire tomber de leur costé, je me suis arresté sur le sujet de ce canon, et en ay remarqué plus curieusement les circonstances que des autres actions quy se sont passées en ceste place, tant a cause que c' estoit l' unique semblable quy | survint tout le temps du siege, que par la longueur de la disput- 176
te, quy dura plus de douze heures tant le jour que la nuict arrivée seulement par la faute de ceux quy devroyent le faire retirer a temps, en ces escarmouches, outre cent hommes ou environ du regiment de Mr de Kilmenseck morts ou blesses, il y resterent beaucoup d' autres, lesquels y accoururent au bruit de l' allarme, entre lesquels se trouverent deux nobles Venitiens, quelques uns vouloyent faire passer la perte de ce canon pour un grand affront, non seulement a ceux quy estoient a la garde | de la 176v
Sabionere, mais aussy a toute la place, ne considerans pas qu' on avoit raisonne du pis que luy pourroit arriver devant que de l' y mettre, et trouvé raisonnable qu' on risquast un canon, (en ayant ascsez quand il fut perdu) pour gagner du temps sur les ennemis retardans leurs travaux, car ceux quy n' en vouloyent point mestre au hazard, ne devroyent jamais les mestre ou ils soyent sujets aux mines des ennemis, ou aux lieux si difficiles,

για, και με ένα μόνο τράνταγμα τὸ ἀπήγαγαν ἢ καλύτερα τὸ γκρέμισαν κάτω, γιατί ἐπειδὴ ἦταν ἀπογυμνωμένο ἀπὸ χῶμα ὡς τοὺς τροχοὺς ἀπὸ τὸ ἀποτελέσ-
μα τῆς ὑπονόμου, δὲν χρειαζόταν παρὰ νὰ τὸ κλονίσουν γιὰ νὰ τὸ κάμουν νὰ πέση πρὸς τὸ μέρος τους. Σταμάτησα στὴν ὑπόθεση τοῦ κανονιοῦ καὶ σημείω-
σα μὲ μεγαλύτερη ἐπιμέλεια τὰ περιστατικά παρὰ τὰ ἄλλα γεγονότα ποὺ συνέβηκαν σ' αὐτὸ τὸ ὄχυρό, τόσο γιὰ τὴν ἰσότητα τοῦ μοναδικοῦ τέτοιου εἶδους γε-
γονὸς ποὺ ἔγινε ὄλο τὸν καιρὸ τῆς πολιορκίας ὅσο καὶ γιὰ τὸ μᾶκρος τοῦ ἀν-
ταγωνισμοῦ ποὺ διάρκεσε πάνω ἀπὸ δώδεκα ὥρες τὴν ἡμέρα καὶ τὴ νύχτα κι' αὐ-
τὸ συνέβηκε μόνον ἕξ αἰτίας ἐκείνων ποὺ ἔπρεπε νὰ τὸ ἀποσύρουν ἐγκαίρως. Σ'
αὐτὲς τὶς ἀψιμαχίες, ἐκτὸς ἀπὸ ἑκατὸ ἀνθρώπους ἢ τόσους πάνω κάτω τοῦ συν-
τάγματος τοῦ Κου ντὲ Κιλμανσέκ ποὺ σκοτώθηκαν ἢ πληγώθηκαν, ἔμειναν στὸν
τόπο καὶ πολλοὶ ἄλλοι ποὺ ἔτρεξαν στὸ θόρυβο τοῦ συναγερωμοῦ καὶ ἀνάμεσά τους
βρισκόνταν δυὸ εὐγενεῖς Ἑνετοὶ. Μερικοὶ ἐννοοῦσαν νὰ θεωροῦν τὸ χαμὸ τοῦ
κανονιοῦ αὐτοῦ μεγάλη προσβολὴ ὄχι μόνον γιὰ κείνους ποὺ φρουροῦσαν τὴ
Σαμπιονέρα, ἀλλὰ γιὰ ὄλο τὸ ὄχυρό, χωρὶς νὰ ἔχουν ὑπόψει πῶς περιμέναν
χειρότερα ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ συμβοῦν πρὶν νὰ τὸ τοποθετήσουν ἐκεῖ καὶ
τὸ εἶχαν βρῆ λογικὸ νὰ διακινδυνέψουν ἕνα κανόνι (ἔχοντας ἀρκετὰ ἂν θὰ χα-
νόταν) γιὰ νὰ κερδίσουν καιρὸ ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς καθυστερώντας τὰ ἔργα τους.
Γιὰ αὐτὰ ποὺ δὲν ἤθελαν νὰ διακινδυνέψουν δὲν ἔπρεπε ποτὲ νὰ τὰ βάζουν
ἐκεῖ ποὺ θὰ βρισκόνταν ἐκτεθειμένα στὶς ὑπονόμους τῶν ἐχθρῶν, ἢ σὲ τόπους

que les bresches, quy sont d' ordinaire retranchées derriere (comme celle la estoit) | et par concequant fort incommode pour 177
 retirer a la haste des machines sy grosses, et pesantes, et de plus qu' il n' en failloit dutout faire de cas en Candie, en la con-
 diction qu' elle se trouvoit alors sur la veille de se perdre elle mesme, non seulement avec la perte d' un canon, mais de plus de cinq cens, et tout ce quy s' y trouvoit dedans, sy le bon heur n' en eut retranché une bonne partie par une avantageuse paix quy en suivit en peu de temps apres, contre l' attente de tout le monde comme il se dira bientost Monsieur de Noüaille | (le- 177v
 quel jusques la ne fit paroistre la moindre chose d' une telle pensée bien que ses gens en parlissent) fit scavoit au Capitaine General que des le lendemain il commenceroit a rembarquer son monde lequel fut sy surpris d' une resolution sy soudaine et impreveüe de ce general françois, que d' abord il delibere avec Mr de St André, et tous les autres generaux tant Venetiens qu' estrangers de quelle façon ils devroyent en user pour obliger Mr de Noüaille de demeurer jusqu' a l' arrivée de quelques autres secours, ou bien a ce qu' on eust peu | tomber d' accord de 178
 quelque honnorable accommodement avec les ennemis, lequel la presance de tant de troupes fairoit obtenir plus avantageusement pour les assieges, au lieu que nous quittans il seroit a

τόσο δύσκολους ὅπως τὰ ρήγματα, πού ἔχουν συνήθως χαρακώματα ὑποχωρήσεως πίσω τους (ὅπως συνέβαινε μ' αὐτό ἐδῶ) καί γι' αὐτό πολύ ἀπρόσφορα γιά νά τραβήξῃ κανεῖς πίσω βιαστικά μηχανές τόσο μεγάλες καί βαρεῖες. Ἄκόμα, ἔπρεπε νά σκεφθοῦν πῶς δὲν ἔπρεπε καθόλου νά λεπτολογοῦν στόν Χάνδακα, στήν κατάσταση πού βρισκόταν τότε, στίς παραμονές νά χαθῆ ὁ ἴδιος, ὄχι μόνο μέ τὸ χάσιμο ἐνός κανονιοῦ, ἀλλά πεντακοσίων καί πάνω καί μέ κά-
 θε τί πού βρισκόταν μέσα, ἀν ἡ καλή τύχη δὲν ἔσωζε ἕνα μεγάλο μέρος μέ μιὰ συμφέρουσα εἰρήνη, πού ἀκολούθησε ὕστερα ἀπὸ λίγο καιρό. Παρά τίς προσδοκίες ὄλου τοῦ κόσμου, ὅπως θά διηγηθοῦμε σέ λίγο, ὁ Κορ ντὲ Νοάιγ (πού ὡς τότε δὲν ἄφησε νά φανῆ τὸ παραμικρὸ ἀπὸ μιὰ τέτοια σκέψη ἀν καί οἱ δικοὶ του μιλοῦσαν γι' αὐτῆ) ἐγνωστοποίησε στόν Γενικὸ Καπετάνιο πῶς τὴν ἐπαύριο θά ἄρχιζε νά ἐπιβιβάξῃ πάλι στὰ πλοῖα τὸ στρατό του. Αὐτὸς δοκίμασε τέτοια ἐκπληξὴ μέ μιὰ ἀπόφαση τόσο ξαφνικὴ καί ἀπροσδόκητη τούτου τοῦ Γάλλου στρατηγοῦ, πού ἀμέσως συσκέπτεται μέ τὸν κ. ντὲ Σαιντ - Ἄντρέ καί ὄλους τοὺς ἄλλους στρατηγούς, τόσο τοὺς Ἑνετοὺς ὅσο καί τοὺς ξένους, πάνω στόν τρόπο πού ἔπρεπε νά μεταχειριστοῦνε γιά νά ἀναγκάσουν τὸν Κορ ντὲ Νοάιγ νά μείνῃ ὡς τὴν ἄφιξη ἄλλων ἐπικουριῶν ἢ τουλάχιστον ὡς τὴν ὄρα πού θά μπορούσαν νά συμφωνήσουν μέ τοὺς ἐχθροὺς γιά κάποια ἐντιμὴ συνθηκολόγηση, πού ἡ παρουσία τόσοσῶ στρατοῦ θᾶκανε νά τὴν ἐπιτύχουν πιὸ συμφέρουσα γιά τοὺς πολιορκημένους ἐνῶ, ἀν μᾶς ἐγκατέλειπε, θά ὑπῆρχε κίνδυνος,

craindre que les ennemis sachans nostre foiblesse, ne voulussent preter l' oreille a aucunes condicions honorables, et apres avoir essayé en vains de l' y persuader par ces raisons et beaucoup autres il fut arresté entre eux d' y joindre les prieres du neveu du Pape (quy se tenoit tousiours a la Standie avec ses galeres) | afin que la veneration deüe a sa qualitté, comme 178v neveu du Pape, cardinal, et chef pretendu de cette expedition, fleschit le Duc de Nouailles a quitter ceste resolution peu convenable a la reputation des armes de sa Majesté tres chrestienne et encore moins honorable pour luy et tous ceux quy sy' trouvoient engages avec luy, pour cet effect le cardinal se rend la nuit suivante a Candie, et tache premierement en faisant voir au Duc ce qu' il scavoit bien, l' estat de la place dont la perte avec toutes les troupes quy se trouvoient a sa deffence, comme de la flotte dont la plus part des matelots estoyent employes aux travaux | de la ville, et ensuite de tout ce que les Venitiens pos- 179 sedoyent encor au Levant ny ayant plus d'armée pour le deffendre, suivroit de pres son despart, mais voyant qu' il ne pouvoit rien gagner sur l' esprit du Duc, et qu' il prethendoit d' en avoir ordre expres du Roy, il commence a le prier pour l' amour de Dieu, et de tout ce qu' il y avoit de saint au ciel et en la terre de vouloir seulement demeurer huit jours, et le Capitaine

ἐπειδὴ θὰ ἤθεραν οἱ ἐχθροὶ τὴν ἀδυναμία μας, νὰ μὴ θέλουν καθόλου νὰ δεχθοῦν ὁποιοσδήποτε ἐντιμους ὄρους. Καὶ ἀφοῦ προσπάθησαν μάταια νὰ τὸν πείσουν μ' αὐτὰ τὰ ἐπιχειρήματα καὶ πολλὰ ἄλλα, συμφωνήθηκε μεταξύ τους νὰ προσθέσουν τὶς παρακλήσεις τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Πάπα (ποὺ βρισκόταν πάντα στὴν Ντία μὲ τὶς γαλέρες του) μὲ τὴν ἐλπίδα πὼς ὁ σεβασμὸς ποὺ ὀφείλεται στὴν ἰδιότητά του σὰν ἀνεψιὸ τοῦ Πάπα, καρδινάλιο καὶ ἀρχηγὸ κατ' ὄνομα αὐτῆς τῆς ἐκστρατείας, θὰ ἔκαμπε τὸν Δούκα τοῦ Νοάιγ καὶ θὰ τὸν ἔκανε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἀπόφαση αὐτή, τὴν ἀταίριαστη στὴ φήμῃ τῶν ὄπλων τῆς χριστιανικότετης Μεγαλειότητάς του, καὶ ἀκόμα λιγότερο ἐντιμὴ γι' αὐτὸν καὶ ὅλους ἐκείνους ποὺ τὸν ἀκολούθησαν στὴν ἐπιχείρηση αὐτή. Γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ ὁ καρδινάλιος ἔρχεται τὴν ἀκόλουθη νύχτα στὸν Χάνδακα καὶ προσπαθεῖ πρῶτα <νὰ πείσῃ> τὸν Δούκα, κάνοντάς τον νὰ δῇ αὐτὸ ποὺ ἤξερε καλά, τὴν κατάσταση τοῦ ὄχυροῦ ποὺ ὁ χαμὸς του μαζὺ μὲ ὅλων τῶν στρατευμάτων ποὺ ἰὸ ὑπεράσπιζαν, ὅπως καὶ τοῦ ναυτικοῦ, ποὺ οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ναῦτες του χρησιμοποιοῦνταν στὶς στρατιωτικὲς ἐργασίες τῆς πόλεως, καὶ ὕστερα ὅλων αὐτῶν ποὺ κατεῖχαν ἀκόμα οἱ Ἐνετοὶ στὴν Ἀνατολή, ποὺ δὲν θὰ εἶχαν πιά στρατὸ νὰ τὰ ὑπερασπίσουν, θὰ ἐπακολουθοῦσε ἀμέσως τὴν ἀναχώρησή του. Μὰ βλέποντας πὼς τίποτα δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἀλλάξῃ τὶς προθέσεις τοῦ Δούκα, καὶ ὅτι προφασίζονταν πὼς εἶχε εἰδικὴ ἐντολὴ τοῦ Βασιλέα, ἀρχίζει νὰ τὸν παρακαλῇ γιὰ χάρη τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ καὶ γιὰ κάθε τι ποὺ εἶχε ἱερὸ στὸν οὐρανὸ καὶ στὴ γῆ, νὰ θελήσῃ μόνο νὰ μείνῃ ὀχτῶ μέρες, καὶ ὁ Γενικὸς Κα-

General s' obligeoit de commencer a traiter des l' heure mesme pourveu qu' il en voulust voir l' effet, mais tout ce qu' ils luy purent représenter ne servist a autre chose, qu' a obtenir que quatre ou cinq | < cinq > cens des siens demeurassent quelques 179v jours dans la place, apres l' embarquement des autres, et jusqu' a l' arrivée d' un petit meschant secours du Pape, sous la conduite du Duc de Mirandola prince de sy grand coeur, qu' estant arrivé a la Standie voyant tant les françois que les papalins, et les chevaliers de Malte avec leur monde et tous les volontaires desja embarques, et sur leur retour attendans le premier bon vent envoya son monde en la ville, (plus propres pour garder les hospitaux que pour la deffence de une bresche) et pour son | particullier s' en va retourner sur les gaieres du Pape, La retraitte des François, des gens du Pape, et des Maltois, donna subject a quelqu' un a Rome de faire des pasquils fort a propos, apres qu' on y sceut la perte de Candie un desquels je veux noter icy en la mesme langue qu' il a este composé, il faut scavoir qu' il y a deux statues a Rome, dont on s' en sert ordinairement aux subjects des pasquils l' un appelle Pasquino et l' autre Morforio a cé pasquil cy on les feigne comme s' ils avoyent | dialogue ensemble, Pasquino demande a l' autre, Fratello 180v Morforio perche porti il duolo, e ché nuova, responce, ha cativa

πετάνιος θά ἀναλάβαινε νά ἀρχίσῃ τίς διαπραγματεύσεις τήν ἴδια αὐτῆ στιγμῇ, ἀρκεῖ νά ἤθελε αὐτός νά παρακολουθήσῃ τὸ ἀποτέλεσμα. Μά ὅ,τι καί νά τοῦ παράστησαν δέν ὠφέλησε σέ τίποτα ἄλλο παρὰ νά πετύχουν νά μείνουν τετρακόσιοι ἢ πεντακόσιοι ἀπό τοὺς δικούς του μερικῆς μέρες στὸ ὄχυρό, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐπιβίβωση τῶν ἄλλων καί ὡς τὸν ἐρχομὸ μιᾶς μικρῆς, τιποτένιας βοήθειας τοῦ Πάπα, κάτω ἀπὸ τὴ διοίκηση τοῦ Δούκα τοῦ Μιράντολα. Αὐτὸς ἦταν ἓνας πρίγκηπας μὲ τόσο μεγάλο θάρρος, πού ὅταν ἔφτασε στὴ Ντία καί εἶδε τόσο τοὺς Γάλλους ὅσο καί τοὺς Παπικούς καί τοὺς ἱππότες τῆς Μάλτας μὲ τοὺς ἀνθρώπους τους καί ὄλους τοὺς ἐθελοντῆς ἐπιβιασμένους πιά στὰ πλοῖα νά περιμένουν τὸν πρῶτο εὐνοϊκὸ ἄνεμο γιὰ τὸν γυρισμὸ τους, ἔστειλε τοὺς ἄνδρες του στὴν πόλη (περισσότερο γιὰ νά φυλάξουν τὰ νοσοκομεῖα παρὰ γιὰ νά ὑπερασπιστοῦν ἓνα ρῆγμα) ἐνῶ αὐτός, φροντίζοντας γιὰ τὸν ἑαυτοῦ, γύρισε στις γαλῆρες τοῦ Πάπα. Ἡ ὑποχώρηση τῶν Γάλλων, τῶν Παπικῶν καί τῶν Μαλτέζων, ἔδωσε θέμα σὲ μερικούς στὴ Ρώμη νά φτιάξουν σάτιρες πολὺ ταιριαστῆς γιὰ τὴν περίσταση, μόλις ἔμαθον τὸ χαμὸ τοῦ Χάνδακα. Μιά ἀπ' αὐτῆς θέλω νά σημειώσω ἐδῶ στὴν ἴδια γλῶσσα πού τὴ σύνθεσαν. Πρέπει νά ξέρετε πὼς ὑπάρχουν δυὸ ἀγάλματα στὴ Ρώμη πού χρησιμοποιοῦν συνήθως στὰ θέματα τῆς σάτιρας. Τὸ ἓνα λέγεται Πασκίνο καί τὸ ἄλλο Μορφόριο. Σ' αὐτὴν ἐδῶ τὴ σάτιρα κάνουν σὰ νάχουν διάλογο μεταξύ τους. Ὁ Πασκίνο ρωτᾷ τὸν ἄλλο :—«Fratello Morforio, perche porti il duolo, e ché nuova». Ἀπαντᾷ:

nuova, D: che nuova cativa R: Candia é morta D: et come é morta Candia, et di ché male, responce, di male francese, et quel chi é anchor peggiore é sepolta senza prete et senza crucia, quy veut dire en françois, mon frere Morforio, quelle nouvelle, et pourquoi portes tu le dueil, ha mauvaise nouvelle, quelle mauvaise nouvelle, | Candie est morte, comment est Candie mor- 181
te, et de quel mal, de mal françois (quy veut dire en italien la verolle) et ce quy est emor pis elle est enterrée sans prestre et sans croix, elle est morte de mal françois dit il, comme sy cette nation estoit cause de sa perte, et enterrée sans prestre et sans croix, parce que tant les gens du Pape signifiee par le prestre comme aussy les chevaliers de Malte quy portent la croix, l'ont de mesme delaissée a son extreme necessitté, voila donc | Mon- 181v
sieur de Noüaille avec toutes ses troupes, (a la reserve de quatre ou cinq cens) a la Standie, ou il fut arresté envicon quinze jours par des vente contraires, ils ne furent plustot embarques, que le Capitaine General eust advis que les ennemis s' estoient resolu de donner un assaut general a la ville le lendemain, ce quy l'obligea d' ordonner, que tous les gens de guerre demeurassent tousieurs aux postes, et que tous les aütres tant natifs qu' estrangers s' y rendissent pareillement au premier coup de la cloche de St Marc, sous payne de la vie sans remission, l' advis

—«Ha cativa nuova». Λέγει: —«che nuova cativa». *Απ.: —Candia é morta». Λ: —«et come é morta Candia, et di ché male». *Απαντᾷ: —«di male francese, et quel chi é anchor peggiore é sepolta senza prete et senza crucia». —Αὐτὸ θὰ πῆ στὰ Γαλλικά: «Ἀδελφὲ μου Μορφόριο, τί νέα, καί γιατί πενθεῖς;» *Απαντᾷ: —«Ἔχω κακὰ νέα». Λέγει: —«Τί κακὰ νέα;» *Απ.: —«ἽΟ Χάνδακας πέθανε», Λ: —«Πῶς πέθανε ὁ Χάνδακας καὶ ἀπὸ ποιά ἀρρώστεια;» *Απαντᾷ: —«Ἀπὸ τῆ Γαλλικῆ ἀρρώστεια (πὸν Ἰταλικὰ σημαίνει σὺ φίλις - μαλαφράντζα) κι' αὐτὸ πὸν εἶναι ἀκόμα χειρότερο, τὸν θάψανε χωρὶς παπᾶ καὶ χωρὶς σταυρό». Πέθανε ἀπὸ τῆ γαλλικῆ ἀρρώστεια, εἶπε, σὰν αὐτὸ τὸ ἔθνος νὰ ἦταν ἡ αἰτία τοῦ χαμοῦ του, καὶ τὸν θάψανε χωρὶς παπᾶ καὶ χωρὶς σταυρό, γιατί τόσο οἱ ἄνθρωποι τοῦ Πάπα, πὸν δηλώνονται μὲ τὸν παπᾶ, ὅπως καὶ οἱ ἱππότες τῆς Μάλτας πὸν κρατοῦνε τὸ σταυρό, τὸν ἐγκατάλειψαν τὸ ἴδιο, στῆ μεγαλύτερῃ του ἀνάγκῃ. Νὰ λοιπὸν ὁ κ. ντὲ Νοάιγ μαζὺ μὲ ὄλο του τὸ στρατὸ (ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς τετρακόσιους ἢ πεντακόσιους) στῆ Ντία, ὅπου ἀναγκάσθηκε νὰ σταματήσῃ περιῖπου δεκαπέντε μέρες, ἀπὸ τοὺς ἐναντίους ἀνέμους. Μόλις εἶχαν ἐπιβιβαστῆ, ὁ Γενικὸς Καπετάνιος εἶχε τὴν πληροφορία πὸς οἱ ἐχθροὶ ἦταν ἀποφασισμένοι νὰ κάμουν μιὰ γενικὴ ἐφοδο στὴν πόλη, τὴν ἐπαύριο, πράγμα πὸν τὸν ὑποχρέωσε νὰ διατάξῃ νὰ μένουν πάντα ὄλοι οἱ στρατιῶτες στὰ πόστα τους καὶ ὄλοι οἱ ἄλλοι, τόσο οἱ ντόπιοι ὅσο καὶ οἱ ξένοι, νὰ πᾶνε κι' αὐτοὶ ἐκεῖ στὸν πρῶτο χτύπο τῆς καμπάνας τοῦ Ἁγ. Μάρκου, μὲ τὴν ποινὴ τοῦ θανάτου, χωρὶς ἀνάκληση ποινῆς. Ἡ πληροφορία δὲν

ne fut pas tout a fait faux | car au dit jour les ennemis ayant 182
 fait jouer deux fourneaux a la Sabionere, monterent en grand
 nombre sur leur effect obligeans ceux quy s' y trouvoient en
 garde (apres en avoir tues quantitté, et blessé le capitaine quy y
 commandoit) de se retirer derriere le retranchement, mais apres
 avoir escarmouches longtemps, et plantes quantitté de drapeaux
 sur la bresche, voyans qu' ils ne pouvoient emporter le retran-
 chement, ny se loger sur la bresche, a cause du canon de l'Arse-
 nal et du Chateau du mole, (quy les flanquoit bien a propos)
 comme aussy de la mousqueterie du retranchement ils se reti-
 rent, ils donnerent a St. | André aussy a mèsme temps mais ils y 182v
 furent plus gaillardement receus, a cause de la presense du Ca-
 pitaine General avec la pluspart de tous les autres generaux, et
 aussy des postes plus spacieux et plus capables de feu, que ce-
 luy de la Sabionere, je ne peux pas m' imaginer que les enne-
 mis ayent desseignes cette action pour un assaut general y ayant
 montres sy peu d' effort, mais plustot pour reconnoistre nos tra-
 vaux, et quel visage nous ferions avec sy peu de monde qu' ils
 scavoyent que nous estions alors, apres le despart hormis les
 gens soldoyes de la Republique, quoy qu' il en aijt esté, ils fu-
 rent repoussés | ceste fois la, et n' ont rien plus tente par leurs 183
 manieres ordinaires de gagner le terrain pied a pied jusqu' a la

ήταν ολότελα ασφαμένη, γιατί σέ δέκα μέρες, οί έχθροί, άφού άνατίναξαν
 δυό φουρνέλλα στή Σαμπιονέρα, άνέβηκαν άμέσως ύστερα από τό άποτέλεσμα
 τους πολυάριθμοι, αναγκάζοντας αυτούς πού φρουρούσαν εκεί (άφού σκότωσαν
 πολλούς και τραυμάτισαν τόν καπετάνιο πού τούς διοικούσε) νά άποσυρθούν
 πίσω από τό χαράκωμα όπισθοχωρήσεως. Μά ύστερα από πολύωρες άψιμαχίες,
 άφού έστησαν πολλές σημαίες πάνω στό ρήγμα, βλέποντας πώς δέν μπορούσαν
 ούτε νά κυριέψουν τό χαράκωμα, ούτε νά έγκατασταθούν πάνω στό ρήγμα έξ
 αιτίας τών κανονιών του ναυστάθμου και του φρουρίου του μάλου (πού
 τούς πλευροκοπούσαν επίκαιρα) όπως και τών πυροβολισμών τών μουσκέτων
 από τό χαράκωμα, άποσύρθηκαν. Σύγχρονα χτύπησαν και στόν "Αγ. Άνδρέα,
 μά τούς υποδέχτηκαν εκεί πιό θαρραλέα έξ αιτίας του Γενικού Καπετάνιου μέ
 τούς περισσότερους από τούς άλλους στρατηγούς, και άκόμα τών πόστων
 πού ήταν πιό εθρύχωρα και μέ πιότερα πυρά από την Σαμπιονέρα. Δέν μπο-
 ρώ νά φανταστώ πώς οί έχθροί σχεδίασαν αυτή την επιχείρηση για γενική
 έφοδο, άφού έδειξαν τόσο λίγη προσπάθεια, μά πιό πολύ για νά άναγνωρίσουν
 τά στρατιωτικά μας έργα και πώς θα άντιδρούσαμε μέ τόσο λίγο στρατό πού
 ήξεραν πώς ήμαστε τότε ύστερα από την άναχώρηση όλων, έξω από τούς στρα-
 τιώτες της Δημοκρατίας. "Όπως κι' άν ειχε τό πρῶγμα, άποκρούστηκαν τή φο-
 ρά αυτή και δέν επιχείρησαν πιά τίποτα μέ τούς συνειθισμένους τους τρόπους
 για νά κερδίσουν έδαφος βήμα μέ βήμα, ως την ειρήνη. Νομίζω πώς άνάφερα

paix, il me semble d' avoir fait mention de l' ingenieur Castil-
lan, lequel fust remis a sa charge par l' authoritté de Mr de
Noüaille qu' il s' estoit laissé gagner l' avantage des mines aux
ennemis, ou par ignorance ou par trahison, de sorte qu' en peu
de jours ils s' attacherent a la courtine ou ils travailloient desja
pour les faires sauter (au quel cas ils avroient ouvert les passa-
ge de la ville, ny ayant rien derriere) quand ils en furent chassés
par la sortie dont je fais cy dessus le recit, | mais non obstant 183v
cela il demeura en sa charge jusqu' au desport des françois, au
quel temp voyant qu' il ne pouvoit plus couvrir son manque-
ment ny esviter le chastiment deub a ses merittes, quand il n'
avroit plus un sy bon azille, que la protection de Mr de Noüail-
le, s' advise pour sortir d' une telle labirynthe, de s' en aller
avec luy, lequel pour comble de ses bien faits luy procure en-
core ceste permission du Captaine General, mais devant son des-
part les ennemis s' estoyent dereschef loges au pied de la cour-
tine et y avoyent faict sauter une mine | considerable, laquelle 184
ne fist qu' esbouler la muraille n' ayant pas pris le temps de
bien avancer, mais ils travailloyent soigneusement pour y en
faire d' autres, en trois endroits tout contre l' un de l' autre, il
fust donc question ou de se fortifier derriere la courtine, ou bien
par une sortie de les obliger de s' en eloigner, on se prent au
dernier remede, parce qu' il n' y avoit du monde pour se servir

τὸν μηχανικὸ Καστιλάν πού ἀποκαταστάθηκε στὴ θέση του μὲ τὸ κύρος τοῦ κ.
ντὲ Νοάιγ και πού ἀφῆσε νὰ κερδίσουν οἱ ἐχθροὶ τὴν ὑπεροχὴ στὶς ὑπονόμους
ἢ ἀπὸ ἄγνοια ἢ ἀπὸ προδοσία, ἔτσι πού σὲ λίγες μέρες προσκολλήθηκαν στὸ
προπέτασμα, ὅπου ἐργάζονταν πιά γιὰ νὰ τις ἀνατινάξουν, (σ' αὐτὴ τὴν περι-
πτωση θὰ ἄνοιγαν πέρασμα στὴν πόλη, ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχε τίποτα πίσω), ὅταν
διώχτηκαν ἀπὸ κεῖ μὲ τὴν ἐφοδο πού διηγήθηκα παραπάνω. Μὰ παρ' ὅλα αὐ-
τὰ ἐκείνος ἔμεινε στὸ ἀξίωμά του ὡς τὴν ἀναχώρηση τῶν Γάλλων. Τότε, βλέ-
ποντας πῶς δὲν μπορούσε πιά νὰ κρύψει τὴν ἀνικανότητά του οὔτε νὰ ἀποφύ-
γη τὴν τιμωρία πού τοῦ ἀξίει, ὅταν δὲν θὰ εἶχε πιά ἓνα τόσο καλὸ ἄσυλο σὰν
τὴν προστασία τοῦ κ. ντὲ Νοάιγ, ἀποφασίζει γιὰ νὰ βγῆ ἀπὸ ἓνα τέτοιο λα-
βύρινθο νὰ φύγη μαζὺ του. Αὐτός, σὰν ἐπισφράγισμα τῶν καλῶν του πράξεων,
τοῦ προμηθεύει ἀκόμα αὐτὴ τὴν ἄδεια ἀπὸ τὸν Γενικὸ Καπετάνιο. Μὰ πρὶν
ἀπὸ τὴν ἀναχώρησή του, οἱ ἐχθροὶ εἶχαν πάλι ἐγκατασταθῆ στὰ πόδια τοῦ
προπετάσματος καὶ εἶχαν ἀνατινάξει μιὰ σημαντικὴ ὑπόνομο πού δὲν μπόρεσε
παρὰ νὰ γκρεμιστῇ τὸ ἐξωτερικὸ τείχος, ἐπειδὴ δὲν εἶχε βρῆ τὸν καιρὸ νὰ προ-
χωρήσῃ ἀρκετὰ· ἀλλὰ ἐργάζονταν προσεχτικὰ γιὰ νὰ ἀνατινάξουν ἄλλες σὲ τρία
σημεῖα πού ἢ καθιεμιά τους εἴρισκε τὴν ἄλλη. Γι' αὐτὸ γεννήθηκε τὸ ζήτημα,
ἢ νὰ ὀχυρωθῶμε πίσω ἀπὸ τὸ προπέτασμα, ἢ μᾶλλον μὲ μιὰ ἐξέοδο νὰ τοὺς
ἀναγκάσωμε νὰ ἀπομακρυνθοῦν. Ἐπιχειροῦν τὸ δεῦτερο μέσο θεραπείας τοῦ
κακοῦ, γιατί δὲν εἶχαν ἀνθρώπους νὰ χρησιμοποιήσουν γιὰ τὸ πρῶτο. Ἔνας

du premier, une jeune cavalier appellé Hannibal baron de Genfeldt (dont le pere avoit este general au service de la Republique et le frere aisé | tué la campagne precedante en Candie 184v
 apres y avoir acquis grande reputation dans l'estime de tous, fust honoré de la conduite de cette sortie, et eut pour cella la regiment de son frere encor vivant tous allemands, et bons vieux officiers et soldats, lesquels avec d'autres gens commandes faisoient le nombre de cens cinquante ou environ ils firent sy bien, qu'ils des nicheurent d'abord ceux quy estoient attaches a la courtine, les entretuans en escarmouche tant que d'autres se fortifiassent | sur le terrain gagné, il receut luy mesme deux 185
 coups de mousquet a la poitrine l'un apres l'autre dont chacun le porta par terre, et bien que la bonté de ses armes luy en garantit la vie, le faillut pourtant porter dedans parce qu'il s'en sentoît fort mal, ensuite de quoy les autres se retirerent. aussy, le Capitaine General envoya complimenter ce baron et luy faire presant d'une chaisne d'or sur la medaille de laquelle estoit la ville de Candie Ceste sortie se fist une | heure devant la nuit 185v
 de sorte que ceux quy travailloyent aux logemens n'eurent pas le temps de les bien achever, quand l'obscurité invita les Turcs d'y retourner les attaquer lesquels les emporterent d'abord, parce qu'il ne falloît que pousser de la main les quartiers qu'

νέος Ιππότης, πού λεγόταν Ἀννίβιας, Βαρώνος τοῦ Γιενφέλντ (πού ὁ πατέρας του ἦταν στρατηγός στήν ὑπηρεσία τῆς Δημοκρατίας καί ὁ μεγαλύτερος ἀδελφός του σκοτώθηκε στήν προηγούμενη ἐκστρατεία στό Χάνδακα, ἀφοῦ ἀπόκτησε μεγάλη φήμη στήν ἐκτίμηση ὄλων) εἶχε τήν τιμὴ νὰ διοικήσῃ αὐτὴ τὴν ἔξοδο καί γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ εἶχε τὸ σύνταγμα πού διοικοῦσε ὁ ἀδελφός του ὅταν ἀκόμα ζοῦσε, ὄλους Γερμανοὺς καί καλοὺς, παλιοὺς ἀξιωματικούς καί στρατιῶτες, πού μαζί μὲ ἄλλους ἐντεταλμένους στρατιῶτες ἔφταναν τοὺς πεντακόσιους, ἢ τόσοσε πάνω κάτω. Πολέμησαν τόσο καλά, πού ξεφώλιασαν ἀμέσως αὐτοὺς πού εἶχαν προσκολληθῆ σὸ προπέτασμα, σκοτώνοντάς τους σὸ ἀναμεταξὺ σὲ ἀψιμαχίες, ἐνῶ ἄλλοι ὀχυρώνονταν σὸ κερδισμένο ἔδαφος. Ὁ ἴδιος πῆρε δυὸ χτυπήματα ἀπὸ μουσκέτο σὸ στήθος, τὸ ἓνα ὑστερα ἀπὸ τὸ ἄλλο, πού τὸ καθένα τους τὸν ἔρριξε στὴ γῆ, καί ἂν καί ἡ καλὴ ποιότητα τῶν ὄπλων του τοῦ ἔσωσε τὴ ζωὴ, χρειάστηκε ὁμως νὰ τὸν μεταφέρουν μέσα, γιατί αἰσθανόταν πολὺ ἄσχημα. Ὑστερα ἀπ' αὐτό, ἀποσύρθηκαν καί οἱ ἄλλοι. Ὁ Γενικὸς Καπετάνιος, ἔστειλε νὰ συγχαροῦν τὸν Βαρώνο αὐτὸν καί τοῦ χάρισε μιὰ χρυσὴ ἀλυσίδα πού σὸ μενταγιόν της εἶχε τὴν πόλη τοῦ Χάνδακα. Αὐτὴ ἡ ἔξοδος ἔγινε μιὰν ὥρα πρὶν νὰ νυχτώσῃ, ἔτσι πού κείνοι πού ἐργάζονταν στὰ καταλύματα δὲν εἶχαν τὸν καιρὸ νὰ τὰ τελειώσουν καλά, ὅταν τὸ σκοτάδι κάλεσε τοὺς Τούρκους νὰ γυρίσουν νὰ τὰ προσβάλουν. Τὰ κυρίεψαν ἀμέσως, γιατί δὲν χρειαζόταν παρὰ νὰ οπρώξῃ κανεὶς μὲ τὸ χέρι αὐτὰ τὰ καταλύματα πού εἶχαν

on y avoit plantes dans la terre sablonneuse, et mouvante, a St. André les affaires estoient fort mal aussy de nostre costé car bien que les ennemis ne pouvoient se servir des mines des qu' ils eurent | passes le premier retranchement (ne rencontrans qu' 186 une suite continuelle des rochers jusqu' a l' autre) sy est ce qu' en portant le terrain de celuy la avec, dont ils formoyent leurs tranchées ils se trouverent desja a cinq ou six pas de nostre dernier retranchement et unique deffance, et avoyent advences dix ou douze trenchées de l' une jusqu' a l' autre en ligne droite et collateralle, d' ou ils pourroyent fort commodement monter en grand nombre a l' assaut quand ils auroyent fait bresche | a nos- 186v tre dernier retranchement, d' une batterie de six pieces de canon, qu' ils avoyent desja achevé vers la mer et au dedans du premier, de sorte que le Capitaine General ne voyant plus de ressource aux affaires de la place, ny moyen comme quoy la pouvoir maintenir d' advantage, ne songe qu' a celluy de se retirer d' un sy mauvais pas, sans hasarder la reputation ny la perte indubitable en cas du contraire tant de leur armée et flotte que de tout ce que les Venitiens tenoyent encor en ce Royaume pour cest effect ayant faict signer a tous les autres | generaux l'impos- 187 sibilitté de resister davantage a l' impetuositté des ennemis, dont le courage fut redoublé par la retraite de nos secours, il

στήσει σὲ γῆ ἀμμουδερῆ καὶ κινητῆ. Καὶ στὸν Ἅγιο Ἀνδρέα τὰ πράγματα πῆγαιναν πολὺ κακὰ ἀπὸ τὸ δικό μας μέρος, γιατί ἂν καὶ οἱ ἐχθροὶ δὲν μπορούσαν νὰ χρησιμοποιήσουν ὑπονόμους ἀπὸ τότε ποὺ πέρασαν τὴν πρώτη γραμμὴ ὀπισθοχωρήσεως (ἐπειδὴ δὲν συναντοῦσαν πιά, ἀλλὰ μιὰ συνεχῆ σειρὰ ἀπὸ βράχους ὡς τὴν ἄλλη), ἂν ἐξαιρέσουμε τὸ χῶμα ποὺ μετὰφεραν ἀπ' αὐτὴ μαζύ τους, μὲ τὸ ὁποῖο σχημάτιζαν τὰ χαρακώματά τους, βρεθῆκαν πιά σὲ πέντε ἢ ἕξη βήματα ἀπὸ τὴν τελευταία μας γραμμὴ ὀπισθοχωρήσεως καὶ μοναδική μας ἄμυνα. Καὶ εἶχαν προχωρήσει δέκα ἢ δώδεκα χαρακώματα ἀπὸ τὴ μιὰ στὴν ἄλλη, σὲ ἴσα γραμμὴ καὶ παράλληλα, ἀπ' ὅπου μπορούσαν πολὺ εὐκολὰ νὰ ἐπιχειρήσουν ἐφοδο σὲ μεγάλο ἀριθμό, ὅταν θὰ ἔκαναν ῥῆγμα στὴν τελευταία μας ἀμυντικὴ γραμμὴ μὲ μιὰ πυροβολαρχία ἕξ κανονιῶν ποὺ εἶχαν πιά τελειώσει νὰ στήνουν πρὸς τὴ θάλασσα καὶ μέσα ἀπὸ τὴν πρώτη γραμμὴ. Ἔτσι ποὺ ὁ Γενικὸς Καπετάνιος, μὴ βλέποντας πιά νὰ ὑπάρχει διέξοδος στὶς συνθήκες ποὺ βρέθηκε τὸ ὄχυρό, οὔτε μέσο ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ τὸ κρατήσῃ περισσότερο, δὲν σκέπτεται πιά παρὰ πῶς νὰ βγῆ ἀπὸ μιὰ τόσο γακθὴ θέσῃ, χωρὶς νὰ διακινδυνέψῃ τὴ φήμη οὔτε τὸν βέβαιον χαμὸ, σὲ ἀντίθετη περίπτωσι, τόσο τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου ὅσο καὶ ὅλων αὐτῶν ποὺ οἱ Ἐνετοὶ κρατοῦσαν ἀκόμα σὲ τοῦτο τὸ Βασίλειον. Γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ, ἀφοῦ ἐδήλωσε σ' ὅλους τοὺς ἄλλους στρατηγούς τὸ ἀδύνατον νὰ ἀντισταθοῦν περισσότερο στὴν ὀρμὴ τῶν ἐχθρῶν, ποὺ τὸ θάρρος τους διπλασιάσθηκε ἀπὸ τὴν ἀποχώρησι τῶν ἐπικουριῶν μας,

pense au moyen comme il pourroit, quittant la ville desja perdue, moyener une paix honorable a sa Republique, ce quy luy reussit comme je m' en vais racomter, apres avoir montres au prealable, les termes ou la Porte et la Republique estoient quand le Grand Vizir apprehendoit l' arrivée des françois lequel s'offrit de lever le siege de devant Candie, et abandonner aux Venitiens la moittié de Royaume et de desmolir | Candia neufve, pourveu ^{187v} qu' ils fissent le mesme de La Sude, parce que la premiere se trouvoit scituée a une lieue de la ville de Candie et par consequant dans la moitie du Royaume quy escheroit aux Venitiens et l' autre a l' entrée d' un port de mer peu loin de La Canea ville principale pour lors du Turc en ce Royaume, quy servoit de grand azille et lieu de retraite aux armées navalles de la Republique tout le temps de la guerre, et en eschange les Venitiens seroyent obliges de quitter | aux Turcs et leur resti- ¹⁸⁸ tuer tout ce qu' ils avoyent pris sur eux, en Delmatie depuis le commencement de cette guerre, c' est a dire une petite place forte vers les frontieres de la Turquie appelée Glissa avec une belle estendue de payes et beaucoup de villages quy y appartiennent a quoy le Senat ne voulut point consentir, et pour preuve de l' esperance qu' il avoit conceüe du secours du Pape et du Roy tres chretien, despoüille son ambassadeur du pouvoir qu' il avoit de traiter la | paix avec la Porte, ne le pouvant retirer ^{188v}

συλλογίζεται με ποιό μέσο θά μπορούσε, εγκαταλείποντας τη χαμένη πια πόλη, να μεσιτεύσει για μιá έντιμη ειρήνη της Δημοκρατίας του. Αυτό τό πέτυχε, όπως θά διηγηθώ, αφού έδειξε προηγουμένως τους όρους πού είχαν διαπραγματευθή ή Πύλη και ή Δημοκρατία, όταν ό Μεγάλος Βεζύρης φοβόταν τόν έρχομό των Γάλλων. Αυτός προσφέρθηκε τότε να λύσει τήν πολιορκία του Χάνδακα και να αφήσει στους Ένετους τό μισό από τό Βασίλειο, και να καταδαφίσει τόν Νέο Χάνδακα, αν έκαναν τό ίδιο για τή Σούδα· γιατί ό πρώτος βρισκόταν οικοδομημένος μιá λεύγα από τήν πόλη του Χάνδακα και έτσι μέσα στό μισό βασίλειο πού θά έπεφτε στους Ένετους, και ή άλλη στήν είσοδο ενός λιμανιού κοντά στα Χανιά, κύρια πόλη τότε των Τούρκων σ' αυτό τό Βασίλειο, πού χρησίμευε για μεγάλο άουλο και καταφύγιο στό ναυτικό της Δημοκρατίας, όλο τό διάστημα της πολιορκίας. Για αντίλλαγμα οι Ένετοι θά ήταν υποχρεωμένοι να αφήσουν στους Τούρκους και να τους αποδώσουν όσα τους είχαν πάρει στη Δακματίω από τήν άρχή του πολέμου αυτού. Δηλαδή, ένα μικρό φρούριο προς τα Τουρκικά σύνορα, πού όνομαζόταν Γκλίσσα, με μιá όμορφα περιοχή και πολλά χωριά πού της ανήκαν. Σ' αυτά ή Γερουσία δέν θέλησε καθόλου να συγκατατεθή και για να δείξει τις έλπίδες πού είχε αποκτήσει από τή βοήθεια του Πάπα και του Χριστιανικότετου Βασιλέα, αφαιρεί από τόν πρέσβυ της τή δικαιοδοσία πού είχε να διαπραγματεύεται με τήν Πύλη.

du tout d' entre leurs mains, le donnant toutes fois au Capitaine General, pour s' en servir en cas de grande necessitté seulement, et que leurs affaires ne reussissent selon qu' on les figuroit, ce quy fut un trait de grande prevoyancé dont ne manque jamais cette Republique, car sy le Capitaine General n' avoit le pouvoir d' entrer en traitte de paix avec le Grand Vizir, il se fust obligé d' abandonner la ville sans que la Republique en eut | pû tirer autre utillitté que le libre embarquement d' une partie ¹⁸⁹ de cè qu' il s' y trouvoit dedans, au lieu des avantageux termes de paix, que sa prudence et celle de ceux qu' il y employ a pescher parmi les desordres des affaires ou ils se trouvoit engages comme vous allez voir, comme il fust donc resolu de rendre la place a quelque condiction que cè fust quy tenoit de l' honorable le Capitaine General jette la pensée sur le collonel Anandie (que je dis avoir | esté envoyé au devant des françois) ^{189v} comme une personne bien informé des maximes que les Venitiens sont accoustumes de tenir en des desmelles semblables, les ayans servis depuis le commencement de cette guerre quy sera vingt cinq ans, et ayant fait mettre drapeau blanc sur le Grand Fort (quy fut repondu d' un signal semblable des ennemis) envoy au camp du Turc avec des instructions que personne ne sçeut qu' eux et encore deux nobles Venitiens, estant une maxi-

*Επειδή δὲν μπορούσε νὰ τὴν πάρῃ ὀλότελα ἀπὸ τὰ χέρια τους, τὴ δίνει ὅπως-
 δήποτε στὸν Γενικὸ Καπετάνιο γιὰ νὰ τὴν χρησιμοποιήσῃ σὲ περίπτωσι μεγάλ-
 ης ἀνάγκης μόνο καὶ ὅταν τὰ πράγματα δὲν θὰ πῆγαιναν τόσο καλὰ ὅσο
 ἐφαντάζονταν. Αὐτὸ ἦταν ἓνα χαρακτηριστικὸ τῆς μεγάλης προνοητικότητος
 ποὺ δὲν λείπει ποτὲ ἀπὸ αὐτὴ τὴ Δημοκρατία. Γιατί ἂν ὁ Γενικὸς Καπετάνιος
 δὲν εἶχε τὴν δικαιοδοσίαν νὰ διαπραγματευθῇ τὴν εἰρήνην μὲ τὸν Μεγάλον Βεζύρη,
 θὰ ἦταν ἀναγκασμένος νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν χωρὶς ἡ Δημοκρατία νὰ μπο-
 ρῆ νὰ ἐπιτύχῃ ἄλλη ὠφέλεια ἀπὸ τὴν ἐλεύθερον ἐπιβίβασι ἐνὸς μέρους ἀπ' ὅσα
 βρισκόνταν μέσα, ἀντὶ τοὺς πλεονεκτικoὺς ὄρους τῆς εἰρήνης ποὺ πέτυχε ἡ
 φρόνησί της καὶ ἡ φρόνησι ἐκείνων ποὺ μεταχειρίστηκε γιὰ νὰ σώσῃ κάτι
 ἀνάμεσα ἀπὸ τὴ σύγχυσι τῶν πραγμάτων ὅπου βρέθηκε μπλεγμένη, ὅπως θὰ
 δῆτε. Ὅταν ἀποφασίστηκε λοιπὸν νὰ παραδώσουν τὸ ὄχυρό, μὲ ὅποιουσδήποτε
 ὄρους ποὺ θὰ ἦταν κάπως ἔντιμοι, ὁ Γενικὸς Καπετάνιος στρέφει τὴ σκέψι
 του στὸν συνταγματάρχην Ἀνάτη (ποὺ εἶπα πὼς εἶχε σταλῆ γιὰ νὰ συναντήσῃ
 τοὺς Γάλλους) σὰν σὲ πρόσωπο καλὰ πληροφορημένο γιὰ τὶς ἀρχὰς ποὺ οἱ Ἐνε-
 τοὶ εἶναι συνειδητοῦν νὰ ἀκολουθοῦν σὲ παρόμοια ξεμπερδέματα, γιατί τοὺς
 εἶχε ὑπηρετήσῃ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ πολέμου αὐτοῦ, δηλαδὴ εἰκοσιπέντε χρόνια.
 Καὶ ἀφοῦ ἔστησαν λευκὴ σημαία πάνω στὸ Μεγάλον Φρούριον (ποὺ ἀνταποδόθηκε
 μ' ἓνα παρόμοιον σύνθημα τῶν ἐχθρῶν) τὸν ἔστειλαν στὸ στρατόπεδον τῶν Τούρ-
 κων μὲ ὁδηγίους ποὺ δὲν ἤξερον κανεὶς ἔξω ἀπ' αὐτοὺς, καὶ ἀκόμα δυὸ εὐγενεῖς

me | de cette nation de ne pas communiquer ses secrets mesme 190
 aux premiers generaux des estrangers ou il fut rencontre d' un
 Bassa Bascha de la part du Grand Vizir, du commencement il
 trouva une grande difficulté a faire consentir le Visir a une paix,
 car il vouloit qu' on luy abandonnast premierement la ville et
 puis qu' il se traitteroit de la paix par une abbassade, mais le
 dict collonel fist sy bonne contenance et parla sy hardy et me-
 naçant comme sy l' armée de France n' estoit | partie que pour 190v
 ravager le pays du Turc, qu' en fin il se laissa emporter a un
 accommodement, tant par ses raisons que par la sollicitation de
 ses soldats propres, lesquels ignorans nostre condiction, et las-
 ses d' une sy longue suite des continuelles faticques, l' obli-
 geant d' accorder les condicions que le collonel luy presentoit,
 celles quy sont parvenues a la cognoissance d' un chacun sont
 que les Venetiens abandonneroyent la place de Candie aux Turcs,
 avec tout le royaume, a la reserve de trois pettites | forteresses, 191
 appeles, Spinalongua, Suda, et Carabousa, qu'ils avroyent a tenir
 net leurs porte et toutes leurs costes, des voleurs et corsaires
 chretiens qu' ils les nommoient comme les Chevaliers de Malte,
 les galeres du Pape, de Florence, de Gennes, et tous aütres quels
 qu' ils fussent et qu' ils eussens a joindre leur armée navalle a
 celle des Turcs, contre tous les ennemis de la Porte, mais le Ca-

*Ενετός. Γιατί είναι μιá αρχή του έθνους αυτού να μην εμπιστεύεται τά μυστι-
 κί του άκόμα και στους πρώτους στρατηγούς των ξένων. Συναντήθηκε λοιπόν
 με έναν Μπάς - Πασά από μέρος του Μεγάλου Βεζύρη. Στην αρχή βρήκε με-
 γάλη δυσκολία να κάμη τον Βεζύρη να συγκυτατεθί στην ειρήνη, γιατί ό τε-
 λευταίος ήθελε να του παραδόσουν πρώτα την πόλη και ύστερα να διαπραγμα-
 τευθί για την ειρήνη με μιá πρεσβεία. Μά ό παραπάνω συνταγματάρχης κρά-
 τησε τόσο καλή στάση και μίλησε τόσο θαρραλέα και άπειλητικά, σαν να μην
 ειχε φύγει ό Γαλλικός στρατός παρά για να λεηλατήση τη χώρα των Τούρκων,
 πού στο τέλος παρασύρθηκε αυτός σε συμβιβασμό τόσο έξ αιτίας των επιχειρη-
 μάτων εκείνου όσο και των παρακλήσεων των δικών του στρατιωτών. Γιατί αυτοί,
 άγνοώντας την κατάσταση μας και κουρασμένοι από μιá τόσο μακριά σειρά συ-
 νεχών κόπων, τον υποχρέωσαν να συμφωνήση στους όρους πού ό Συνταγματάρ-
 χης του παρουσίασε. Οι όροι πού γνωστοποιήθηκαν τελικά είναι πώς οι Ένε-
 τοί θά παράδιναν τό όχυρό του Χάνδακα στους Τούρκους μαζί με όλο τό Βα-
 σίλειο, έκτός από τρία μικρά κάστρα πού λέγονταν Σπιναλόγκα, Σούδα και
 Γραμβούσα, και θά κρατούσαν καθυρά τά λιμάνια τους και όλες τις άκτές
 τους από τους ληστές και τους χριστιανούς κουρσάρους, πού τους όνόμα-
 ζαν, όπως τους Ιππότες της Μάλτας, τις γαλέρες του Πάπα, της Φλωρεντίας,
 της Γένουας και όλων των άλλων, όποιοι και να ήταν. Άκόμα ότι θά ένωναν
 τό ναυτικό τους με τό Τουρκικό έναντίον όλων των έχθρών της Πύλης, μά ό

pitaine General a exceptes les chrestiens, les Venetiens avroyent en eschange premierement le libre embarquement de tout ce quy se trouvoit en Candie a la reserve de la | moitié des canons, 191v mortiers et munition de guerre, et aussy tout ce qu' il ne se pourroit transporter dedans le temps accorde resteroit au Turc, aussy le Grand Visir a renoncé a toute pretention sur Glissa place forte de la Dalmatie avec tout ce que les Venitiens ont pris au Turc en ce pays la depuis le commencement de la guerre semblablement s' obligea de secourir puissamment contre tous leur ennemis, s' ils s' en vouloyent servir, il fut accordé douze jours de bonoce ou les galeres, et moindres bastimente pourroyent passer de Candie a la Standie ou toute l' armée navalle des Venetiens y estoit, nous y demeurasmes | toutes fois apres 192 la paix faitte et hostages donnees de part et d' autre environ trois semaines a cause des grande vents quy empechoyent le passage. Enfin le 17 Septembre s: v: nous partismes de Candie en la maniere suivante, le Capitaine General ne se fioit guere aux Turcs, de sorte qu' il se transporta au Chateau quy est a l' embouchure du mole, pour d' autant plus haster (par sa continuelle presence) l' embarquement des canons, mortiers, et munition de guerre, accordes par le traitté que des habitans avec leurs mobiles, et les soldats malades et blesses mais quoy qu' en aït esté son

Γενικός Καπετάνιος ἐξαίρεσε τοὺς Χριστιανούς. Οἱ Ἐνετοὶ σὲ ἀντάλλαγμα θὰ εἶχαν πρῶτα τὴν ἐλεύθερη ἐπιβίβαση γιὰ κάθε τί πού βρισκόταν στὸν Χάνδακα, ἔξω ἀπὸ τὰ μισὰ κανόνια, ὄλμους καὶ πολεμοφόδια· καὶ ἀκόμα, ὅτι δὲν θὰ μπορούσε νὰ μεταφερθῆ μέσα στὸν συμφωνημένο καιρὸ, θὰ ἔμεινε στοὺς Τούρκους. Ἀκόμα ὁ Μεγάλος Βεζύρης παραιτήθηκε ἀπὸ κάθε ἀπαίτηση πάνω στὴ Γκλίσσα, ὄχυρὸ τῆς Δαλματίας, μὲ ὅλα ὅσα οἱ Ἐνετοὶ πῆραν ἀπὸ τοὺς Τούρκους σ' αὐτὴν ἐκεῖ τὴ χώρα, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ πολέμου· τὸ ἴδιο ὑποχρεώθηκε νὰ βοηθήσῃ μὲ δύναμη ἐναντίον ὅλων τῶν ἐχθρῶν τους, ἂν ἤθελαν νὰ κάμουν χρῆση τῆς βοήθειάς τους. Παραχωρήθηκαν 12 μέρες ἐκχειρίας, πὺ οἱ γαλέρες καὶ τὰ μικρότερα πλοῖα θὰ μπορούσαν νὰ περάσουν ἀπὸ τὸν Χάνδακα στὴ Ντία, ὅπου ἦταν ὄλο τὸ ναυτικὸ τῶν Ἐνετῶν. Μείναμε ὁμως, ἀφοῦ ἐγινε εἰρήνη καὶ δόθηκαν ὄμηροι ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, περιπὸν τρεῖς ἐβδομάδες, ἵεξ αἰτίας τῶν δυνατῶν ἀνέμων πὺ ἐμπόδιζον τὸ πέρασμα. Τέλος, στὶς 17 Σεπτεμβρίου, φύγαμε ἀπὸ τὸν Χάνδακα μὲ τὸν ἀκόλουθο τρόπο: Ὁ Γενικός Καπετάνιος δὲν ἐμπιστευόταν καθόλου στοὺς Τούρκους, ἔτσι πὺ μεταφέρθηκε στὸ φρούριό πὺ εἶναι στὸ στόμιό τοῦ μάλου γιὰ νὰ ἐπιταχύνῃ (μὲ τὴ διαρκῆ παρουσία του) τόσο τὴν ἐπιβίβαση τῶν κανονιῶν, τῶν ὄλμων καὶ τῶν πολεμοφοδίων, σύμφωνα μὲ τὴ συνθήκη, ὄσο καὶ τῶν κατοίκων μὲ τὴν οἰκοσκευὴ τους, καὶ τῶν ἀρρώστων καὶ πληγωμένων στρατιωτῶν. Μὰ ὄποια καὶ ἂν ἦταν ἡ πρόθεσή του, ὄ πολὺς κόσμος δὲν ἔπαυε νᾶχη ὑποψίες

| intention, les comuns ne laissoyent d' en prendre ombrage et ^{192v}
d'en parler hautement entre eux, tout estant donc embarqué a la
reserve des gens de service, quy pouvoient faire le nombre de
trois mille ou dadvantage, quy demeuoyent tousiours en gar-
de sans relasche a cause de grande quantitté de dehors, qu' il
nous falloit garder aux endroits de la place, quy n' estoyent pas
attaqués, de maniere que la moindre partie de nos gens pouvoit
estre employée aux deux postes attaquées, d' ou l' on peut re-
cueillir la foiblesse de nos gardes, le dernier retranchement de
St. André seul estant plus de 300 par | d' estendue, on se re- ¹⁹³
solut d' embarquer toutes les troupes de nuict, et sans aucun
bruit, pour esviter les malheurs que la perfidie ordinaire de ceste
nation barbare a fait sentir en mille tels rencontres, a des gens
abandonnes de la fortune et soumis aux loix du plus fort comme
nous estions alors, et pour favoriser cette retraite l' on com-
mande des gens detaches pour occuper les postes les derniers,
et pour esviter la confusion a l' embarquement, l' on assigne a
ceux de chaque poste leur chemin particulier et leurs galeres et
barques quy les attendoyent au quay avec un general ou autre
personne de veneration deu a sa | presence empechat tout desor- ^{193v}
dre, ainsy a la pointe du jour toutes les troupes estoyent embarquées
et hors du mole hormis ceux quy faisoient la retraite, lesquels

καί νά μιλή γι' αὐτέσ στά φανερά μεταξύ του. "Ἐτσι λοιπόν ἐπιβιβάστηκαν ὅλο,
ἔξω ἀπό τοὺς ἄνδρες τῆς ὑπηρεσίας, πού ἴσως ἔφταναν τοὺς τρεῖς χιλιάδες ἢ
παραπάνω· αὐτοὶ ἔμεναν πάντοτε φρουρά, χωρὶς διακοπή, ἐξ αἰτίας τῶν πολ-
λῶν ἐξωτερικῶν ὀχυρωμάτων πού ἦταν ἀνάγκη νά φυλάξουμε στά σημεῖα τοῦ
ὀχυροῦ πού δὲν εἶχαν προσβληθῆ, ἔτσι πού τὸ μικρότερο μέρος ἀπὸ τοὺς ἄν-
δρες μας μπορούσαν νά χρησιμοποιηθοῦν στίς δυὸ θέσεις πού προσβάλλονταν.
"Ἀπ' αὐτὸ μπορεῖ κανεὶς νά συμπεράνη τῆ μικρῆ δύναμη τῶν φρουρῶν μας, ἀ-
φοῦ ἡ τελευταία γραμμὴ ὑποχωρήσεως τοῦ "Αγ. "Ανδρέα, μόνη αὐτή, εἶχε ἔκταση
περσότερο ἀπὸ 300 βήματα. "Αποφάσισαν λοιπόν νά ἐπιβιβάσουν ὅλα τὰ
στρατεύματα νύχτα καὶ χωρὶς θόρυβο, γιὰ νά ἀποφύγουν τὰ κακά πού ἡ συ-
νειθισμένη ἀπιστία τοῦ βάρβαρου αὐτοῦ ἔθνους προξένησε σὲ χίλιες τέτοιες πε-
ριστάσεις σὲ ἄνθρωπους πού ἡ τύχη τοὺς ἐγκατάλειψε καὶ εἶχαν ὑποταχθῆ στοὺς
νόμους τοῦ πιὸ δυνατοῦ, ὅπως ἐμεῖς τότε. Γιὰ νά βοηθήσουν τὴν ἀποχώρηση
αὐτῆ, στέλνον ἄσπασμάτα γιὰ νά ἐπανδρώσουν τὰ πόστα, σὰν ὀπισθοφυλα-
κὲς. Καὶ γιὰ νά ἀποφύγουν τὴ σύγχυση στὴν ἐπιβίβαση, ὀρίζουν στοὺς ἄνδρες
τοῦ κάθε πόστου τὸν ἰδιαιτερο δρόμο πού θὰ ἀκολουθοῦσαν, ὅπως καὶ τίς γα-
λέρες καὶ τίς βάρκες πού τοὺς περίμεναν στὴν προκουμαία μὲ ἓνα στρατηγὸ ἢ
ἄλλο σεβαστὸ πρόσωπο, ὥστε ἡ παρουσία του νά ἐμποδίσῃ κάθε ἀταξία. "Ἐτσι,
τὰ ξημερώματα, ὅλα τὰ στρατεύματα εἶχαν ἐπιβιβασθῆ, καὶ εἶχαν βγῆ ἔξω ἀπὸ
τὸ μῶλο, ἐκτός ἀπὸ κείνους πού κάλυπταν τὴν ὀπισθοχώρηση. Αὐτοί, ἀφοῦ δό-

apres le signal donné, se retirent en bon ordre de tous les postes
 en mesme temps a leurs bastiments, quy les attendoyent quel-
 ques uns vouloyent reputer a faute de courage au Capitaine Ge-
 neral et autres generaux de ne pas avoir faite cette retraite en
 plein jour avec enseigne desployée et tambour battant, on ne
 scauroit justement blames ceste prevoyance, quand on considerera
 l' exemple de Famaguste arrivée aux Venitiens le siecle passé
 et | <et> beaucoup d' autres que l' on trouve dans l' histoire, 194
 aussy quand on regarde de pres le peu d' avantage, qu' ont eu
 les Turcs par ceste paix, il seroit a craindre, qu' ils ne s' enfrei-
 nassent sans beaucoup de scrupule aux moindres occasions quy se
 presenteroyent mais l' experience nous a fait voir le contraire, et
 que jamais chretiens ne pourroyent garder plus religieusement
 leur parole qu' ils ont fait cette fois, cy, C' est une pollitique
 particuliere a ce Visir entre tous les Turcs, ce que l' on peut
 comprendre de ce que le Major de la place a racomté estant de-
 meuré en Candie apres l' embarquement des troupes | pour leur 194v
 en rendre les clefs quy dit, que quelques gens commandés des
 Turcs, entrant les premiers dans la ville, et voyant le peu de
 fortification qu' il y avoit, crachoyent et tiroyent leur barbe de
 depit d' avoir sy laschement permis que nous eschappassions de
 leurs mains a sy bon marché, de la l' on peut aisement recueillir

ἤθελε τὸ σύνθημα, ἀποσύρονται μὲ καλὴ τάξη, ἀπ' ὅλα τὰ πόστα ταυτόχρονα
 στὰ πλοῖα τους πού τοὺς περίμεναν. Μερικοὶ ἤθελαν νὰ ἀποδώσουν σὲ ἔλλειψη
 θάρρους τοῦ Γενικοῦ Καπετάνιου καὶ ἄλλων στρατηγῶν ὅτι δὲν ἔκαμαν τὴν ἀπο-
 χώρηση αὐτὴ φανερὰ τὴν ἡμέρα, μὲ σημαίᾳ ξεδιπλωμένη καὶ κάτω ἀπὸ τοὺς ἤ-
 χους τῶν τυμπάνων. Μὰ πραγματικὰ δὲν θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ κατακρίνη αὐτὴ
 τὴν προνοητικότητα, ὅταν λάβῃ ὑπ' ὄψει τὸ προηγούμενο τῆς Φαμαγούστας πὸ
 συνέβηκε στοὺς Ἑνετοὺς τὸν περασμένο αἰῶνα, καὶ πολλὰ ἄλλα πού βρῖσκει
 κανεὶς στὴν ἱστορία. Ἀκόμα ὅταν ἔχει ὑπόψει κανεὶς ἀπὸ κοντὰ τὰ μικρὰ
 πλεονεκτήματα πού εἶχαν οἱ Τοῦρκοι ἀπ' αὐτὴ τὴν εἰρήνην, θᾶπρεπε νὰ φοβᾶ-
 ται ὅτι δὲν θὰ συγκρατοῦνταν καὶ δὲν θᾶδειχναν πολλοὺς δισταγμοὺς στὴν
 πὸ μικρὴ εὐκαιρία πού θὰ παρουσιαζόταν. Μὰ τὰ πράγματα ἔδειξαν τὸ ἀντί-
 θετο, καὶ πῶς ποτὲ Χριστιανοὶ δὲν θὰ μπορούσαν νὰ κρατήσουν τὸ λόγο τους
 μὲ περισσότερη εὐβλάβεια, ὅπως αὐτοὶ τὸν τήρησαν τούτῃ ἐδῶ τῆ φορᾶ. Εἶναι
 αὐτὸ μιὰ ξεχωριστὴ πολιτικὴ τούτου τοῦ Βεζύρη ἀνάμεσα σ' ὅλους τοὺς Τούρ-
 κους πρᾶγμα πού μπορεῖ κανεὶς νὰ καταλάβῃ ἀπ' ὅ,τι διηγῆθηκε ὁ φρούρορ-
 χος πού ἔμεινε στὸν Χάνδακα ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐπιβίβαση τῶν στρατευμάτων,
 γιὰ νὰ τοὺς παραδώσῃ τὰ κλειδιά. Αὐτὸς εἶπε πῶς οἱ ἄνδρες τοῦ Τουρκοῦ ἀπο-
 σάσματος πού μπῆκαν πρῶτοι μέσα στὴν πόλη, βλέποντας τὴ λίγη ὀχύρωση
 πού ἔπῃρχε, φτοῦσαν καὶ τραβοῦσαν τὰ γένεια τους ἀπὸ πείσμα, πού μὲ τόση
 ἀνανδρία εἶχαν ἐπιτρέψει νὰ γλυτώσωμε ἔτσι φτηνὰ ἀπὸ τὰ χέρια τους. Ἀπὸ

que la cause que les Turcs nous traitterent sy bien a nostre despartie, estoit plustot leur subjection au commandement de leur chef, lequel le faisoit pous s' en prevaloïr une autre fois affin que l' on ne fist point de difficulté a l' advenir de s' eu remettre a sa parole | quy est une maxime que devroyent observes tous ¹⁹⁵ conquerans, et par laquelle Cesar fraya le chemin a tant de conquests, que aucune disposition donc qu' ils y ont eu de leur mouvement propre, ils nous virent donc serrer les restelles ou sorties de nos pallissades, et partir du poste sans se mouvoir ou faire semblant de le scavoïr, aussy tout le temps du drapeau blanc (dont la pluspart les grande vents nous y retiendrent) ils se monstroyent sans aucune impatience, il est digne de louange, et puis dire sans exemple de voir les deffendans sy peu estonnés de l' apprehension de la perte generale de la ville et tous ceux quy estoient dedans, | (bien que les principaux generaux, ^{195v} et d' autres a leur exemple leur en donnassent trop de sujet, envoyans a la Standie, tout ce qu' ils avoyent de quelque valeur, devant qu' il soit parlé un mot de paix) qu' il ne s' est jamais entendu du faire mention ny a officier ny a soldats d' accorder pour la rendition de la place, mais faisoient sy bon visage, comme sy les ennemis n' estoient encore que dans le fossé de la place, estant donc tous embarques nous nous rendismes a nostre flotte a la Standie ou le Capitaine General s' arresta το α

κει μπορεί κανείς εύκολα να συμπεράνει πως ή αιτία που οι Τούρκοι φέρθηκαν τόσο καλά στην αναχώρησή μας ήταν, το πιδό πολύ, ή υποταγή στις διαταγές του αρχηγού τους, ό οποίος τό έκανε για να έπωφεληθή άπ' αυτό μια άλλη φορά, έτσι που να μην του φέρνουν στο μέλλον δυσκολίες να εμπιστευθούν στον λόγο του. Είναι μια αρχή που θα έπρεπε να κρατούν όλοι οι κατακτητές, και που με τη βοήθειά της ό Καίσαρ άνοιξε τον δρόμο σε τόσες κυτοκτησίες. "Όποια διάθεση λοιπόν κι' άν είχαν άπό δική τους παρόρμηση, μάς είδαν να κλείνουμε τά δρύφρακτα ή τίς έξόδους των φρακτών μας, και να φεύγωμε άπό τά πόστα, χωρίς να κινηθούν ή να δείξουν πως τό ξεφρουν. Άκόμα, όλον τον καιρό πιδό είχαμε ύψωμένη τη λευκή σημαία (που τον περισσότερο μάς κράτησαν οι δυνατοί άνεμοι) δείχνοντας χωρίς καμμία άνυπομονησία. Είναι άξιο έπαινού, και μπορεί κανείς να πη χωρίς προηγούμενο, να βλέπης τους υπερασπιστές τόσο λίγο θορυβημένους άπό την αισθηση του γενικού χαμού της πόλεως με κάθε τι που ήταν μέσα' (άν και οι κυριώτεροι στρατηγοί και άλλοι άκολουθώντας τό παράδειμά τους, τους έδωσαν άρκετά να τό καταλάβουν, άφου έστειλαν στη Ντία ό,τι είχαν με κάποια άξία, πριν να ειπωθή μια λέξη ειρήνης, γιατί δέν άκούστηκε ποτέ να άνακοινώνουν σε άξιωματικούς ή σε στρατιώτες για να συμφωνήσουν στην παράδοση του όχυρου). Άλλά έδειχναν τόσο καλή όψη, σά ναταν άκόμα οι έχθροι μέσα στην τάφρο του όχυρου. Άφου λοιπόν έπιβιστήκαμε όλοι, πήγαμε στον στόλο μας, στη Ντία, όπου ό Γενικός

12 jours auquel temps et huit jours apres nostre despart de Candie | le Grand Visir y fist son entrée solennelle, estant le Ven- 196
dredy a leur grande feste, il fit tirer trois salvées de plus de 400
pieces de canons par trois fois ce jour la, c' est a dire, le matin,
le midy, et le soir, avec autant de toute leur mousqueterie, quy
estoit fort beau a voir, mais peu agreable pour les Venitiens, de
la a trois ou quatre jours le Capitaine General, envoya toute l'
armée a Corfu, ou il luy donna son rendesvous general, pro-
mettant de la suivre, soudain qu' il eust donné ordre a l' assu-
rance de ces trois pettittes forteresses, qu' il leur restoit encor
en cette isle, ou il alla en personne, accompagné de Mr St. An-
dré et quelques | ingenieurs, y portant du monde pour fortifier 196v
les garnisons et y laissa deux des principaux nobles apres luy, com-
me le General, et proviseur de Candie, le premier a la Sude, et l'
autre a la Spinalongue, la flotte de vaisseaux passant sur la coste
de Morée fut jointe des neuf vaisseaux corsaires de Tripolly et
Barbarie, lesquels se diviserent en trois escadres, chacune de
trois vaisseaux et trouvens le temps a propos pour eux quy sont
fort leger a la voile, et se servent de la rame estant calme et
brouillard, la costoyerent jusqu' a l' entrée du canal de Zante, en
arrachans tousiours quelques plumes des aisles de sorte qu'

Καπετάνιος σταμάτησε 10 ἢ 12 μέρες. Τὸν καιρὸ αὐτὸ καὶ ὀκτὼ μέρες ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀναχώρησή μας ἀπὸ τὸν Χάνδακα ὁ Μεγάλος Βεζύρης ἔκαμε τὴν ἐπίσημη εἰσοδὸ του, ἡμέρα Παρασκευή. Στὸ μεγάλο τους πανηγυρισμό, διάταξε νὰ ρίξουν τρεῖς χαιρετιστήριες βολές ἀπὸ τετρακόσια κανόνια, τρεῖς φορές τὴν ἡμέρα ἐκείνη, δηλαδὴ τὸ πρωῒ, τὸ μεσημέρι καὶ τὸ βράδυ, μαζὺ μὲ ἄλλες τόσες ἀπὸ ὅλα τους τὰ μουσκέτα, πράγμα ποῦ ἦταν πολὺ ὡραῖο νὰ τὸ βλέπη κανεὶς, μὰ πολὺ λίγο εὐχάριστο γιὰ τοὺς Ἑνετούς. Ἀπὸ κεῖ, σὲ τρεῖς ἢ τέσσερις μέρες, ὁ Γενικὸς Καπετάνιος ἔστειλε ὅλα τὰ στρατεύματα στὴν Κέρκυρα, ὅπου τοὺς ὤρισε γενικὴ συνάντηση, μὲ τὴν ὑπόσχεση πὼς θὰ τοὺς ἀκολουθοῦσε μόνις θὰ ἔδινε διαταγές γιὰ τὴν ἀσφάλεια αὐτῶν τῶν μικρῶν κάστρων ποὺ τοὺς ἔμεναν ἀκόμα σὲ τοῦτο τὸ νησί. Ἐκεῖ πῆγε προσωπικὰ μὲ συνοδεία τὸν Κον ντὲ Σαίντ - Ἄντρέ καὶ μερικὸς μηχανικοὺς, φέρνοντας στρατὸ γιὰ νὰ ἐνισχύση τὶς φρουρές, καὶ ἄφησε δυὸ ἀπὸ τοὺς κυριώτερους ὕστερα ἀπ' αὐτὸν ἑυγενεῖς, ὅπως τὸν Φρούραρχο καὶ τὸν Προβλεπτὴ τοῦ Χάνδακα, τὸν πρῶτο στὴ Σούδα καὶ τὸν ἄλλο στὴν Σπιναλόγκα. Ὁ στόλος τῶν πλοίων, περνώντας τὴν ἀκτὴ τοῦ Μωριά, συναντήθηκε μὲ ἑννιά κουρσάρικα καράβια τῆς Τρίπολης καὶ τῆς Μπαρμπαρίας, ποὺ διαιρέθηκαν σὲ τρεῖς μοῖρες, καθεμιά ἀπὸ τρία πλοῖα καὶ βρίσκοντας τὸν κατάλληλο καιρὸ γι' αὐτά, ποὺ εἶναι πολὺ ἐλαφριά στὸ πνιὶ καὶ χρησιμοποιοῦν κουπιὸ ὅταν εἶναι γαλήνη καὶ καταχνιά, τὸν παρακολούθησαν πλάϊ - πλάϊ ὡς τὴν εἰσοδο τοῦ καναλιοῦ τῆς Ζακύνθου, ἀποσπώντας του κάθε τόσο ἀπὸ τὶς πτεροῦγες μερικὰ φτερά· ἔτσι,

estant arrivée | au port quantitté de petits bastimens se trouve- 197
 rent a dire, entre autres celuy ou estoyent embarquées les trou-
 pes de l' eveque d' Argentine, qu' on sceut apres estre prise de
 ces corsaires, or le Capitaine General estant arrivé a Zante, et
 toute l' armée desja a Corfu, receut ordre du Senat de l' y rap-
 peller tout a la reserve des troupes auxiliaires, qu' il manda a
 Venise dont malheureusement une bonne partie fut sulmergée
 par une tempeste quy les prit sur la coste de l' Apuglie en Ita-
 lie, comme tout le reste du brave regiment de Savoye, excepté
 le major quy ne s' y trouva point aussy celuy de Baviere a la
 reserve du major quy se | trouvoit par son bonheur malade a 197v
 Zante, sur quoy est a remarquer que les poltrons trouvent la fin
 de leurs jours aussy bien, (parfois plustot) que les braves et
 courageux, car tous les officiers de ce regiment de Baviere estoy-
 ent des feneans, le seul Major excepte, lequel contre le sentiment
 et advis des autres prit un poste honorable, en Candie avec une
 partie de son monde, au lieu que les autres ne se presentoyent
 jamais ou ils crussent estre en danger de leur vie, enfin beau-
 coup d' autres vaisseaux perirent ceste fois la, les uns charges
 ds canons, mortiers et munitions de guerre et | d' autres des 198
 habitans et mobiles de Candie, il se parloit diversement du sujet
 pourquoy les Venitiens ont renvoyes leurs troupes a Zante mais

πού όταν έφτασε στο λιμάνι, μερικά μικρά καράβια έλειπαν, ανάμεσα στ' άλ-
 λα, εκείνο που είχε έπιβιβασθή ό στρατός του επισκόπου της 'Αργεντινας, που
 μάθαμε ύστερα πώς κυριεύθηκε άπ' τους κουρσάρους. Λοιπόν, όταν ό Γενικός
 Καπετάνιος έφτασε στη Ζάκυνθο, και όλη πιά ή άρμάδα στην Κέρκυρα, πήρε
 διαταγή από τη Γερουσία να την ανακαλέση όλη εκεί, έξω από τα βοηθητικά
 στρατεύματα που έστειλε στη Βενετία. 'Απ' αυτά ένα μεγάλο μέρος βυθίστηκε
 δυστυχώς από μιá τρικυμία που τον έπιασε στη ν ακτή της 'Απουλίας στην 'Ιτα-
 λία, όπως όλο το υπόλοιπο γενναίο σύνταγμα της Σαβόδιας, εκτός από τον ταγ-
 ματάρχη που δεν ήταν μέσα, και το σύνταγμα της Βαυαρίας, εκτός από τον
 ταγματάρχη που βρισκόταν για καλή του τύχη άρρωστος στη Ζάκυνθο. Πάνω
 σ' αυτό μπορεί κανείς να παρατηρήση πώς οι άνανδροι βρίσκουν κι' αυτοί τον
 θάνατό τους όπως (και καμμιά φορά πιδ γρήγορα) οι γενναίοι και οι θαρρα-
 λέοι· γιατί όλοι οι αξιωματικοί του συντάγματος αυτού της Βαυαρίας ήταν τι-
 ποτένιοι, εκτός από τον ταγματάρχη, που αντίθετα άπ' ό,τι αισθάνονταν και
 έκριναν οι άλλοι, πήρε ένα τιμητικό πόστο στον Χάνδακα, με ένα μέρος από
 τους στρατιώτες του, ενώ οι άλλοι δεν παρουσιάζονταν ποτέ εκεί που νόμιζαν
 πώς ή ζωή τους κινδύνευε. Τέλος, πολλά από τα άλλα πλοία χάθηκαν αυτήν
 έδω τη φορά άλλα φορτωμένα με κανόνια, όλμους και πολεμοφόδια, και άλλα
 με κατοίκους και άποσκευές από τον Χάνδακα. Συζητήθηκε κατά διάφορους
 τρόπους το θέμα, γιατί οι 'Ένετοι ξαναγύρισαν τα στρατεύματά τους στη Ζά-

avec sy peu de fondement qu' il meritte d' en estre fait mention, quoy qu' il en fust, le Capitaine General y hiverna avec le peu d' armee quy luy restoit apres le despart des troupes auxiliaires, et tachoit ensemble avec les autres generaux et ingenieurs de trouver le moyen de fortifier cette isle, mais ne pouvant tomber d'accord de la maniere, je croy qu' on la laissera comme elle est plustot que d' y faire une | grande despance sans estre certain du reussissement, c'est une fort bonne et fertile petite terre que cette isle, comme aussy Zephalonie, quy en est tout proche, les Venitiens tirent seulement du commerce des Anglois pour les corinthes ou petits raisins plus de cent mille escus par an, outre la grande quantitté des huiles et des vins dont ils tirent tres grand proffit durant la guere de Candie, ils y tiennent tousiours un noble commandant qu' ils appellent le General des trois isles, c' est a dire de Zante, Zephalonie et Corfu, quy est une fort belle charge | entre les Venitiens et change de trois en trois ans. 198v

κυνθο. Μά οί συζητήσεις αυτές είχαν τόσο λίγη βάση, που αξίζει εδώ να το ανσφέρουμε. Όπως κι' αν είχε το πράγμα, ο Γενικός Καπετάνιος ξεχειμώνιασε εκεί με τον λίγο στρατό που του έμεινε ύστερα από την αναχώρηση των βοηθητικών στρατευμάτων, και προσπαθούσε μαζί με τους άλλους στρατηγούς και μηχανικούς να βρη το μέσο να όχυρώση αυτό το νησί. Άλλά επειδή δεν μπορούσαν να συμφωνήσουν για τον τρόπο, νομίζω πώς προτίμησαν να το αφήσουν έτσι όπως ήταν παρά να κάμουν εκεί μεγάλα έξοδα, χωρίς να ναι βέβαιο για την επιτυχία. ΉΕίναι μια πολύ καλή και εύφορη μικρή γη αυτό το νησί, όπως και η Κεφαλληνία που είναι πολύ κοντά τους. Οί Ένετοι κέρδιζαν μόνο από το εμπόριο των Άγγλων για τις Κορινθιακές, δηλαδή τις μικρές σταφίδες, πάνω από εκατό χιλιάδες σκούδα το χρόνο, εκτός από τη μεγάλη ποσότητα λαδιού και κρασιού απ όπου έβγαζαν μεγάλο κέρδος όσο βαστούσε ο πόλεμος του Χάνδακα. Κρατούν εκεί πάντοτε έναν εύγενή Διοικητή που ονομάζουν Στρατηγό των τριών νησιών, δηλαδή τής Ζακύνθου, τής Κεφαλληνίας και τής Κέρκυρας, πολύ καλό αξίωμα για τους Ένετούς, που αλλάζει κάθε τρία χρόνια.

Σ. ΛΟΓΙΑΔΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ